

Help(t) inclusief onderwijs?

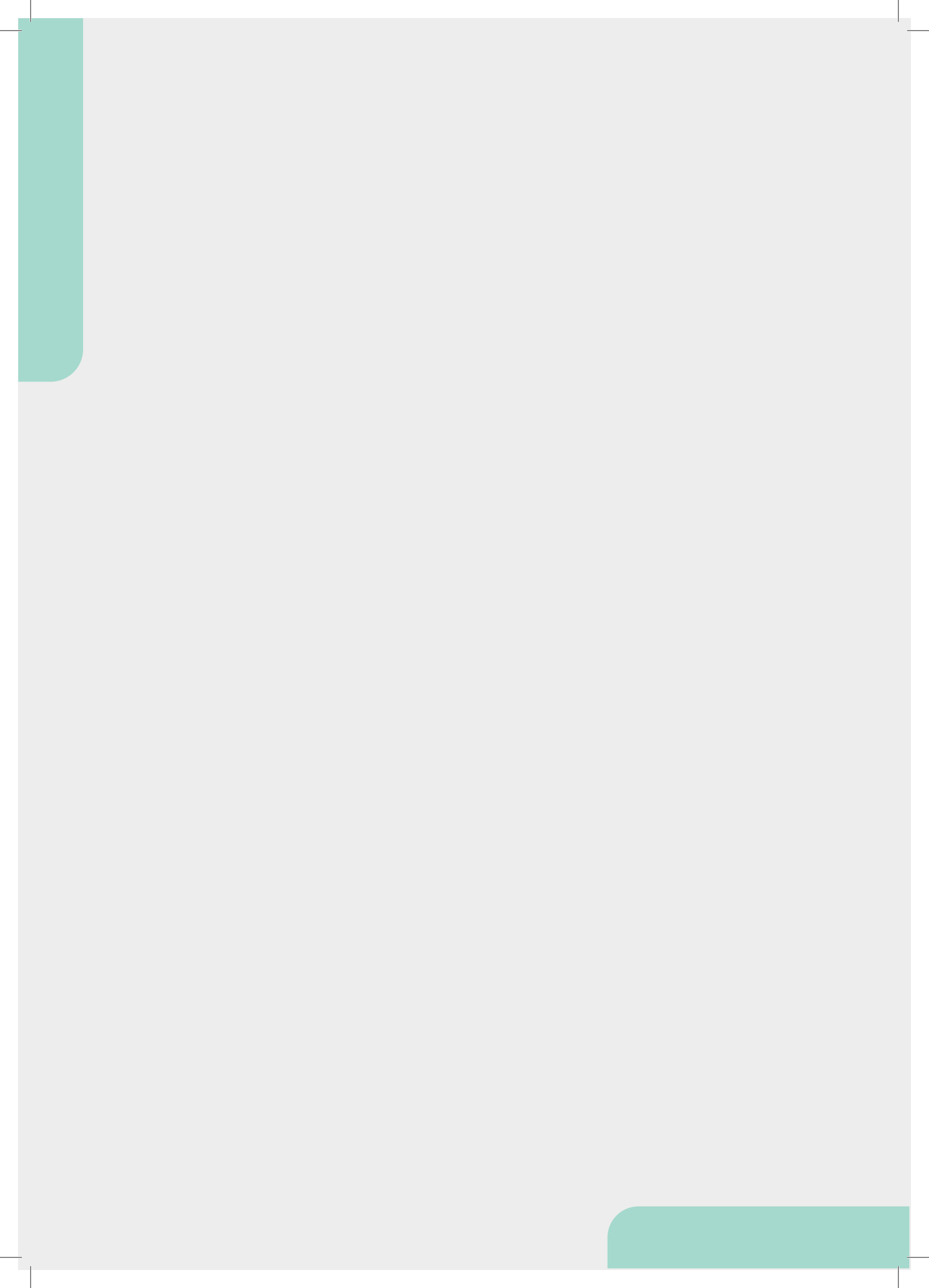
Onderwijspersoneel aan het woord –
zorgen om de leerling

Mei 2026
Marieke Jansma & Renske Woudstra

ACb
Algemene
Onderwijsbond

cnv

FOV
Federatie van
Onderwijsorganisaties

Inhoud

Inleiding	4
Samenvatting	7
Conclusies	11
Aanbevelingen	14
Opvattingen en wensen	16
<i>Algemene opvatting over inclusief onderwijs</i>	16
<i>Wenselijke vorm</i>	18
<i>Definitie</i>	23
Verwachte effecten	27
<i>Welzijn en sociale vaardigheden</i>	29
<i>Cognitief niveau en scores op taal en rekenen</i>	30
<i>Thuiszitters</i>	30
<i>Rust in de klas</i>	31
<i>Werkdruk</i>	32
Randvoorwaarden	34
<i>Huidige situatie</i>	34
<i>Beleid en inspraak</i>	38
<i>Wenselijke zorg en ondersteuning in en buiten de klas</i>	39
Bijlage 1 Kenmerken van de respondenten	42
Bijlage 2 Tabellen bij verwachte effecten	44

Inleiding

In 2014 is de wet passend onderwijs ingevoerd. Doel hiervan was het realiseren van zo passend mogelijk onderwijs voor alle leerlingen met een specifieke onderwijsbehoefte, met als langere termijn doel het mogelijk afbouwen van het speciaal onderwijs. Dit mooie idee bleek in de praktijk echter minder goed uit te pakken, omdat leraren in de praktijk niet substantieel meer hulp kregen bij het ondersteunen van leerlingen.¹ Na vijf jaar passend onderwijs bleek dat de passend onderwijs ertoe heeft geleid dat alle leerlingen in de klas minder aandacht kregen en de werkdruk van leraren dusdanig was toegenomen dat dit regelmatig tot uitval leidde.² In 2024 bleek deze situatie nog steeds niet verbeterd: onderzoek toonde opnieuw aan dat dat onderwijs zwaar onder druk is komen te staan door passend onderwijs. Problemen in klassen waren gegroeid in aantal en intensiteit, leraren raakten daardoor overbelast en leerprestaties van alle leerlingen konden dalen als gevolg van de aandacht die naar enkele leerlingen in de klas moest gaan. In dit laatste onderzoek gaven leraren aan dat vooral het aantal leerlingen met een grote aandachtvraag maakte dat leraren minder goed in staat waren goed onderwijs voor alle leerlingen te verzorgen. Ook het totaal aantal leerlingen met een ondersteuningsbehoefte in de klas, de algemene werkdruk en de klassengrootte werden vaak genoemd als een (sterke) beperking voor goed onderwijs. Per saldo gaven veel bevrageden aan dat de grenzen van wat mogelijk is in het reguliere onderwijs met de invulling van passend onderwijs vaak al zijn bereikt of overschreden. Een deel gaf aan dat een overgang naar nog inclusiever onderwijs forse aanpassingen zou vergen qua ondersteuning, structurele middelen, schoolgebouwen, expertise en personele capaciteit binnen scholen.³

De onderwijsraad stelde al in 2020 dat eerst belangrijke randvoorwaarden op orde moesten zijn, om een volgende stap richting inclusiever onderwijs mogelijk te maken: 'De overheid, schoolbestuurders en schoolleiders hebben een belangrijke rol in de cultuur- en organisatieverandering die nodig is om het onderwijs inclusiever te maken. Zij kunnen leraren en ondersteunende professionals helpen bij het organiseren van randvoorwaarden zoals toereikende middelen, geschikte ruimten, tijd, structuren voor samenwerking met diverse professionals, en mogelijkheden voor professionalisering, scholing en innovatie. Zodra een school de randvoorwaarden op orde heeft, is een volgende stap richting inclusiever onderwijs mogelijk.'⁴

In de overleggen over passend en inclusief onderwijs onder leiding van OCW hebben de lerarenorganisaties keer op keer aandacht gevraagd voor het op orde brengen van deze randvoorwaarden. In de veelheid van partijen⁵ die aan tafel zaten kreeg de stem van de beroepsgroep echter geen gehoor. Er werd alleen gesproken over 'de stip op de horizon', zonder oog te hebben voor de problemen in de dagelijkse praktijk. Dit was reden voor de lerarenorganisaties om uit dit overleg te stappen 'Met de talloze signalen en vragen vanuit leraren en ondersteuners - die wij telkens tijdens die overleggen inbrengen - wordt niets gedaan. Blijven praten heeft geen zin.', aldus toenmalig bestuurder van de AOb Thijs Roovers in 2022.⁶

¹ Werkt passend onderwijs? Stand van zaken een jaar na dato. September 2015. Mw. mr. E.J.M. Vreeburg-Van der Laan Bsc & Mw. M.H. Wiersma MA

² Enquête Vijf jaar passend onderwijs. AOb, Juni 2019

³ Behoeften bij leraren en docenten aan ondersteuning en professionalisering bij passend en meer inclusief onderwijs. Juli 2024, Wouter van Casteren, Kelly Beurskens, Rita Kennis, Judith Stoep, Ed Smeets, Tessa Termorshuizen, Myrthe Hendrix

⁴ Adviesrapport Onderwijsraad. Steeds inclusiever. 23 juni 2020

⁵ onder andere vertegenwoordigers van leerlingen, ouders, schoolbestuurders, samenwerkingsverbanden, gemeenten en andere professionals uit en om het onderwijs en de zorg

⁶ <https://www.aob.nl/actueel/artikelen/aob-stapt-uit-overleggen-passend-onderwijs-met-ministerie/>

Maar de trein denderde door, zonder de vertegenwoordiging van leraren. In 2023 stuurde de minister van primair en voortgezet onderwijs de 'Werkagenda Route naar inclusief onderwijs 2035' aan de Tweede Kamer.¹ In april 2024 volgde het Beleidskader 'Met elkaar voor alle kinderen en jongeren werken aan een inclusieve leeromgeving.'² Hiermee werden verdere stappen om dit droombeeld te realiseren gezet, ondersteund met positieve voorbeelden uit eigen land en buitenland.

In dit beleidskader is inclusief onderwijs als volgt beschreven:

'Binnen een inclusieve leeromgeving zijn alle kinderen welkom op een school dichtbij huis. Er wordt vanuit een pedagogische basis gewerkt aan de brede ontwikkeling van alle kinderen. Elk kind ontwikkelt zich, wordt gezien en hoort erbij. De kinderen leren met en van elkaar. Het schoolteam is multidisciplinair en biedt de ondersteuning die nodig is om alle kinderen onderwijs te bieden. De inclusieve leeromgeving is toegankelijk voor alle kinderen, leraren en ouders.'

Omdat het onderwijspersoneel zelf niet gehoord wordt in de overleggen over inclusief onderwijs, maar zij wél worden geacht dit in de toekomst uit te voeren, vinden we het van belang om de stem van het onderwijspersoneel goed te kennen en te laten horen. AOb, CNV en FvOv hebben daarom zo breed mogelijk onder onderwijspersoneel een enquête uitgezet. In dit rapport worden de resultaten hiervan beschreven. De hierboven beschreven definitie is daarbij voorgelegd aan alle respondenten en vormt het uitgangspunt. Daarbij hebben we uitgevraagd wat mensen in het algemeen van inclusief onderwijs vinden, hoe ze staan tegenover verschillende varianten van inclusief onderwijs, hoe de huidige praktijk eruitziet en wat zij verwachten aan effecten. De enquête ingevuld door 9116 respondenten uit het primair en voortgezet onderwijs, inclusief het speciaal onderwijs. 73% van de respondenten is leraar. Twee-derde van de respondenten heeft de enquête volledig ingevuld.

¹ Brief van minister van Primair en Voortgezet onderwijs, Dennis Wiersma aan de Tweede Kamer Werkagenda Route naar inclusief onderwijs 2035. 17 maart 2023

² OCW Beleidskader Met elkaar voor alle kinderen en jongeren werken aan een inclusieve leeromgeving. 19 april 2024

Samenvatting

→ Opvattingen en wensen

Het onderwijspersoneel onderschrijft weliswaar het ideaal dat ieder kind welkom is op een school, maar vindt dit ideaal niet realistisch en ziet risico's bij de praktische uitwerking hiervan. Meer dan driekwart van de respondenten denkt dat het beleid zoals beschreven in het Beleidskader Met elkaar voor alle kinderen en jongeren werken aan een inclusieve leeromgeving uit 2024 helemaal niet of slechts in beperkte mate geïmplementeerd kan zijn in 2035. Er zijn er grote zorgen over de impact van het integreren van leerlingen met en zonder zorgvraag in een school en/of klas op leerlingen, leraren en de onderwijskwaliteit. Maar ook vanwege het gebrek aan middelen, personeel en expertise, te grote klassen, de gevolgen voor werkdruk, onvoldoende ondersteuning en samenwerking met zorg en gebrek aan passende faciliteiten en scholing, ziet men het vormgeven van inclusief onderwijs als niet realistische en risicovol. Er is behoefte aan meer ondersteuning en een realistisch systeem.

Bij integratie van leerlingen met en zonder zorgvraag in één klas, gaat er veel tijd en energie naar de zorgleerlingen. Dat gaat niet alleen ten koste van de aandacht voor leerlingen zonder zorgvraag, maar betekent ook dat leerlingen met een zorgvraag niet altijd het onderwijs krijgen dat zij nodig hebben. Bepaalde groepen leerlingen komen veel beter tot hun recht in een kleine, gespecialiseerde setting met gelijkgestemden.

Leraren verwachten dat de werkdruk sterk toeneemt wanneer ze het lesgeven in sterkte mate moeten combineren met complexe zorg- en begeleidingstaken. Ook kost het contact met zorg- en ondersteuningspartners tijd die ten koste zal gaan van de voorbereidingstijd voor lessen.

Als we kijken welke vorm van inclusief onderwijs de voorkeur heeft, kiezen de meesten voor een variant waarbij leerlingen met speciale onderwijsbehoeften naar hetzelfde schoolgebouw gaan maar hun eigen onderwijs volgen. De variant van tweede voorkeur is het verbeteren van ondersteuning voor leerlingen binnen het huidige systeem, waardoor mogelijk meer leerlingen in het reguliere onderwijs kunnen blijven. Dit geldt in ieder geval voor de mensen uit het regulier onderwijs (excl. sbo en pro), isk en taalscholen. Mensen uit het sbo, (v)so en pro zien dit voor hun eigen leerlingen iets anders. In deze sectoren is een grotere groep voor handhaving van de huidige vorm van onderwijs. Bij het sbo en vso heeft dit de voorkeur boven 'onder een dak', bij het pro en so staat dit op de tweede plek na 'onder een dak'.

Binnen geen enkele onderwijssector is er draagvlak voor geïntegreerd en zeer inclusief onderwijs.

In plaats van het sterk krimpen of zelfs afschaffen van het speciaal onderwijs, vindt het onderwijspersoneel juist dat er meer leerlingen terecht zouden moeten kunnen in het speciaal onderwijs, zodat de huidige wachttijden omlaag gaan en meer leerlingen met een specifieke hulpvraag daar terecht kunnen.

Wat opvalt bij de opvattingen en wensen over inclusief onderwijs is het verschil tussen leraren, onderwijsondersteuners en mensen in de algemene ondersteuning enerzijds en schoolleiders, managers, directeuren en mensen die werkzaam zijn in HR, beleid en de leerlingenzorg anderzijds. Mensen die voor de klas staan maken zich veel meer zorgen over de route naar en ambities voor inclusief onderwijs dan mensen buiten de klas. Hoe verder men van de klas af staat, hoe minder kritisch men is.

→ **Verwachte effecten**

Bij verwachte effecten zijn vier varianten van inclusief onderwijs beschreven die oplopen in mate van inclusiviteit: 1: meer ondersteuning in het regulier onderwijs, 2: onder één dak (zelfde schoolgebouw, aparte klassen), 3: deels geïntegreerd onderwijs (zelfde schoolgebouw, eigen stamklas) en 4: zeer inclusief onderwijs (helemaal geïntegreerd).

Onderwijspersoneel verwacht voor haar eigen leerlingen / klas / zichzelf dat, naarmate het inclusief onderwijs sterker wordt doorgevoerd:

- het welzijn, zelfbeeld, de sociale vaardigheden, het cognitieve niveau en de scores op rekenen en taal van leerlingen achteruitgaan;
- het aantal thuiszitters toeneemt;
- de onrust in de klas toeneemt;
- de werkdruk toeneemt.

Dit beeld is vergelijkbaar voor de verschillende onderwijssectoren. Alleen voor het aantal thuiszitters is een verschil te zien. Onderwijspersoneel dat nu werkzaam is in het sbo, (v)o en pro verwacht dat zeer inclusief onderwijs voor hun eigen leerlingen in veel grotere mate tot een stijging van het aantal thuiszitters gaat leiden dan onderwijspersoneel dat nu werkzaam is in het regulier po en vo en in taalscholen en isk's.

→ **Randvoorwaarden**

Huidige situatie - faciliteiten

Hoewel een aantal belangrijke basisvoorzieningen, zoals een lift, rolstoeltoegankelijke ingangen en lokalen en aangepaste toiletten, op veel scholen aanwezig zijn, zijn er ook nog veel scholen die deze voorzieningen niet hebben. Daarnaast beschikken de meeste scholen op dit moment niet over extra noodzakelijk geachte ruimtes zoals stilteruimtes of prikkelarme ruimtes en ruimtes voor instructie in kleine groepen.

Huidige situatie - professionalisering

Driekwart van de leraren voelt zich vanuit de lerarenopleiding niet goed voorbereid op het geven van passend onderwijs. Met name eerste- en tweedegraads leraren en gymdocenten voelen zich hier niet goed op voorbereid. 39% van de leraren zegt voldoende kennis en vaardigheden in de praktijk te hebben opgedaan om passend onderwijs goed vorm te kunnen geven. Voor inclusief onderwijs is dit 21%. Daartegenover zegt 28% van de leraren onvoldoende kennis en vaardigheden te hebben om passend onderwijs goed vorm te kunnen geven en zegt 42% niet goed vorm te kunnen geven aan inclusief onderwijs.

Slechts een klein deel van de leraren geeft aan dat belangrijke randvoorwaarden als tijd, budget, scholingsaanbod en mogelijkheden tot vervanging, op orde zijn om zich te kunnen professionaliseren op het gebied van passend en inclusief onderwijs. Hoewel schoolleiders, managers en directeurs hier positiever over denken, geeft ook de overgrote meerderheid van hen aan dat deze randvoorwaarden niet op orde zijn.

Gewenste ondersteuning en zorg in de school

Het overgrote deel van de respondenten vindt het wenselijk dat er meer ondersteuning en zorg in reguliere school komt, zowel binnen als buiten de klas.

Snellere hulp voor leerlingen wordt als het grootste voordeel daarvan gezien, gevolgd door een mogelijk lagere werkdruk voor leraren (wanneer de zorg buiten de klas wordt georganiseerd). Andere voordelen die vaak genoemd worden zijn het eerder signaleren van problemen bij leerlingen en een betere samenwerking met de hulpverlening. Schoolleiders, managers en directeurs zien in grotere mate de voordelen dan leraren.

Grootste nadeel van meer hulp buiten de klas is dat dit tot meer overleg en administratie leidt. Andere veelgenoemde nadelen zijn onduidelijke verantwoordelijkheden en rolverdeling en onrust in de klas. Het grootste nadeel van meer ondersteuning en zorg in de klas is een toename van de onrust in de klas, gevolgd door meer overleg en administratie. Leraren maken zich hier grotere zorgen over dan schoolleiders, managers en directeuren.

De vormen van extra ondersteuning en zorg in een reguliere school die de meeste respondenten wenselijk zouden vinden, zijn meer onderwijsondersteunend personeel, een gedragspecialist/orthopedagoog in school en ambulante begeleiding in de klas.

Conclusies

Het onderwijspersoneel vindt de ingezette route naar inclusief onderwijs zoals beschreven in het beleidskader *Met elkaar voor alle kinderen en jongeren werken aan een inclusieve leeromgeving uit 2024* te ambitieus en risicovol. Er is behoefte aan een realistischer model waarbinnen leerlingen beter tot hun recht komen. Hierbij zijn goede randvoorwaarden (o.a. faciliteiten, voldoende ondersteuning binnen en buiten de klas en ruimte voor professionalisering) en versterking van het speciaal onderwijs essentieel. Zonder die basis verwacht het onderwijspersoneel vooral negatieve effecten op zowel leerlingen als leraren.

→ Grote zorgen over leerlingen

Het onderwijspersoneel maakt zich grote zorgen over het doorvoeren van inclusief onderwijs waarbij leerlingen met en zonder ondersteuningsbehoefte in één klas zitten en het speciaal onderwijs wordt afgebouwd. De verwachting is dat daardoor de leerprestaties én het welzijn en de sociale ontwikkeling van leerlingen sterk achteruitgaan, de onrust in de klassen sterk toeneemt en het aantal thuiszitters, met name wat betreft de leerlingen die nu in het pro en (v)so zitten sterk zal toenemen. Zonder goede randvoorwaarden werkt inclusie averechts voor alle leerlingen.

In gemengde klassen gaat relatief veel tijd naar leerlingen met een zorgvraag. Hierdoor krijgen leerlingen zonder zorgvraag minder aandacht en is er ook onvoldoende begeleiding mogelijk van leerlingen mét een zorgvraag. Een groot deel van deze laatste groep komt veel beter tot bloei in gespecialiseerde, kleinschalige setting met gelijkgestemden.

→ Randvoorwaarden dienen de hoogste prioriteit te krijgen, daarna kunnen stappen worden gezet

Alvorens stappen te kunnen zetten richting inclusiever onderwijs, dient eerst een aantal belangrijke randvoorwaarden op orde te zijn. Dit dient nu de eerste prioriteit te zijn. Het op orde brengen van deze randvoorwaarden maakt dat we ook in de huidige situatie leerlingen met én zonder zorgvraag veel beter kunnen bedienen. Zeker in deze tijd van lerarentekorten is het van groot belang om één de randvoorwaarden op orde te brengen. Het is van belang dat er:

- voldoende personeel is: zowel leraren en onderwijsondersteuners in de klas als deskundigen buiten de klas;
- tijd en geld beschikbaar is voor het begeleiden van leerlingen, het inzetten van experts en het professionaliseren van leraren;
- geen (over)volle klassen meer zijn;
- voldoende faciliteiten in de school zijn, waaronder voldoende extra ruimtes;
- beter wordt samengewerkt met zorg- en andere professionals.

Zonder deze randvoorwaarden op orde te brengen, werkt inclusief onderwijs averechts voor leerlingen en neemt de werkdruk van leraren sterk toe met alle mogelijke gevolgen van dien.

→ **Inclusief onderwijs met het meeste draagvlak: alles onder één dak en meer ondersteuning in de klas**

De vorm van inclusief onderwijs waar het meeste draagvlak voor is, is een variant waarbij de huidige voorzieningen in stand gehouden worden, maar wel worden samengebracht in één schoolgebouw. In dat gebouw volgen leerlingen hun eigen onderwijsprogramma en krijgen ze de ondersteuning en begeleiding zoals ze dat nu ook grotendeels krijgen. Dit is de variant waar we meerdere goede voorbeelden van kennen in Nederland. Om dit breder door te voeren zijn echter forse investeringen in faciliteiten nodig. Daarbovenop is er een grote behoefte aan meer structurele ondersteuning, met name door onderwijsassistenten in de klas.

Binnen deze gebouwen is het van belang dat het speciaal onderwijs blijft bestaan en wordt versterkt.

Onderwijspersoneel verwacht echter wel dat welzijn, zelfbeeld en scores op rekenen en taal van leerlingen en de rust in de klas minder achteruit gaan vergeleken met de huidige situatie.

→ **Verbeteren van de huidige situatie**

Om ook binnen de huidige situatie leerlingen beter te kunnen bedienen, is het van belang dat leraren meer ondersteuning krijgen in de vorm van:

- meer onderwijsassistenten in de klas;
- meer gedragsspecialisten/orthopedagogen in de school.

Dit leidt tot snellere hulp voor en betere signalering bij leerlingen en een verlichting van de werkdruk van leraren. De keerzijde is wel dat dit tot meer overleg en administratie zal leiden en mogelijk ook tot meer onrust in de klas.

→ **Groot risico om het beleid van inclusief onderwijs niet vanuit de praktijk van het lesgeven te bedenken.**

Er is een groot verschil over het denken over inclusief onderwijs tussen leraren en onderwijsassistenten die daadwerkelijk lesgeven in de klas en onderwijspersoneel buiten de klas. Leraren en onderwijsassistenten die in de klas werken met leerlingen zijn duidelijk kritischer en bezorgder dan beleidsmakers en leidinggevenden. Hoe verder iemand van de klas afstaat, hoe minder risico's men ziet. Dit wijst op een kloof tussen beleid en praktijk. Dit baart ons grote zorgen omdat op dit moment het beleid wordt uitgezet door mensen die niet voor de klas staan. Inclusief onderwijs wordt nu buiten de praktijk van het lesgeven zelf bedacht, terwijl het van groot belang is om de praktijk als uitgangspunt te nemen voor realistisch beleid.

Aanbevelingen

Om inclusief onderwijs dusdanig vorm te geven dat het leerlingen helpt, is het van belang dat de zorgen over leerlingen en de klas serieus genomen worden, dat het beleid van inclusief onderwijs vanuit de praktijk van het lesgeven wordt vormgegeven en dat eerst de randvoorwaarden op orde zijn die verder stappen naar inclusief onderwijs mogelijk maken. Hiervoor is een drastische koerswijziging nodig: van ideologisch gedreven inclusie naar praktisch haalbaar onderwijs voor álle leerlingen met voldoende ondersteuning en realistische randvoorwaarden.

→ **Breng de basis op orde vóór er verdere stappen richting inclusief onderwijs worden gezet**

Stop met verder doorvoeren van inclusief onderwijs zolang randvoorwaarden ontbreken. Investeer eerst in:

- kleinere klassen
- meer personeel in de klas (leraren en ondersteuners) en het voorkomen van uitval
- structureel budget voor ondersteuning

Zonder deze basis zal verdere inclusie de kwaliteit van het onderwijs verder onder druk zetten.

→ **Kies, als de basis op orde is, voor een gefaseerde en realistische invoering**

Werk stapsgewijs naar een werkbaar model:

- begin met meer ondersteuning binnen het regulier onderwijs in de klas en in de school;
- experimenteer met hybride vormen (bijv. één gebouw, verschillende onderwijssettings) ;
- investeer in het aanpassen van schoolgebouwen: prikkelarme ruimtes en kleine instructieruimtes, toegankelijke gebouwen en mogelijkheden voor onderwijs in kleinere groepen;
- zorg voor heldere taak- en verantwoordelijkheidsverdeling van zorg en onderwijs.

→ **Behoud en versterk het speciaal onderwijs**

- zorg voor voldoende plekken om wachttijden te verkorten
- positioneer speciaal onderwijs als volwaardig en noodzakelijk onderdeel van het systeem
- verbeter doorstroom van en naar regulier en speciaal onderwijs

→ **Overbrug de kloof tussen beleid en praktijk**

- ontwikkel beleid vanuit de praktijk van het lesgeven
- toets beleid op uitvoerbaarheid in de klas en in de school
- heb oog voor de leerlingen met én zonder ondersteuningsbehoefte, de klas als geheel én de leraar die de lessen geeft

Hiervoor is het nodig dat de stem van de (beroepsgroep van) leraren leidend is in het ontwikkelen van beleid rondom inclusief onderwijs, op zowel landelijk, regionaal als schoolniveau.

Opvattingen en wensen

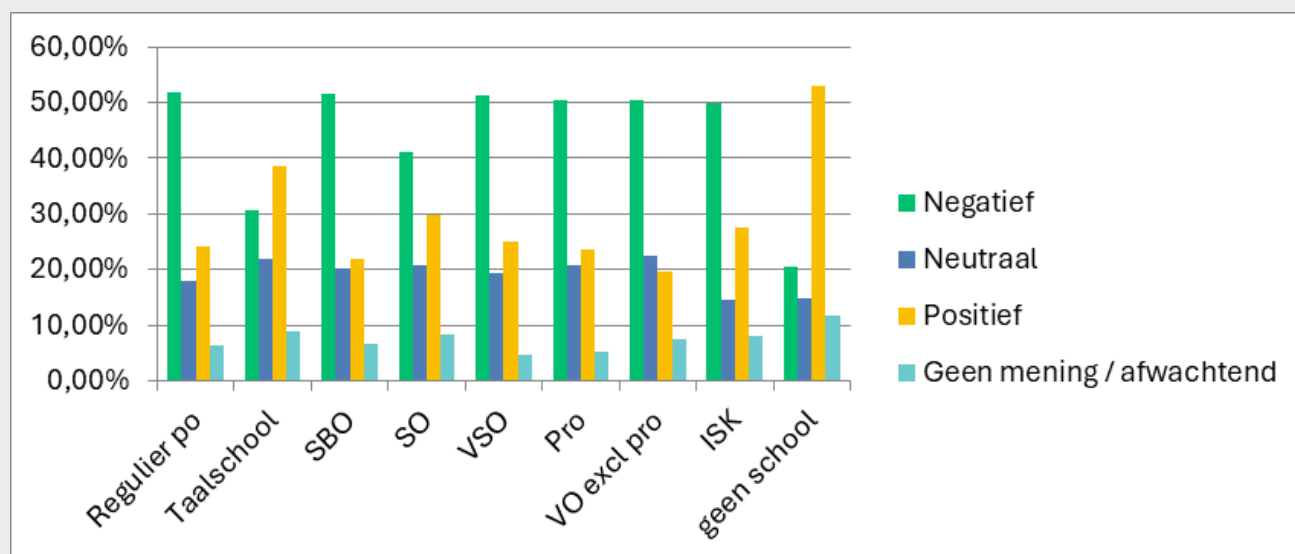
In dit hoofdstuk beschrijven we de opvattingen en wensen over inclusief onderwijs in het algemeen en verschillende mogelijke varianten van inclusief/inclusiever onderwijs.

Algemene opvatting over inclusief onderwijs

→ Vraag: Hoe sta je over het algemeen tegenover inclusief onderwijs?

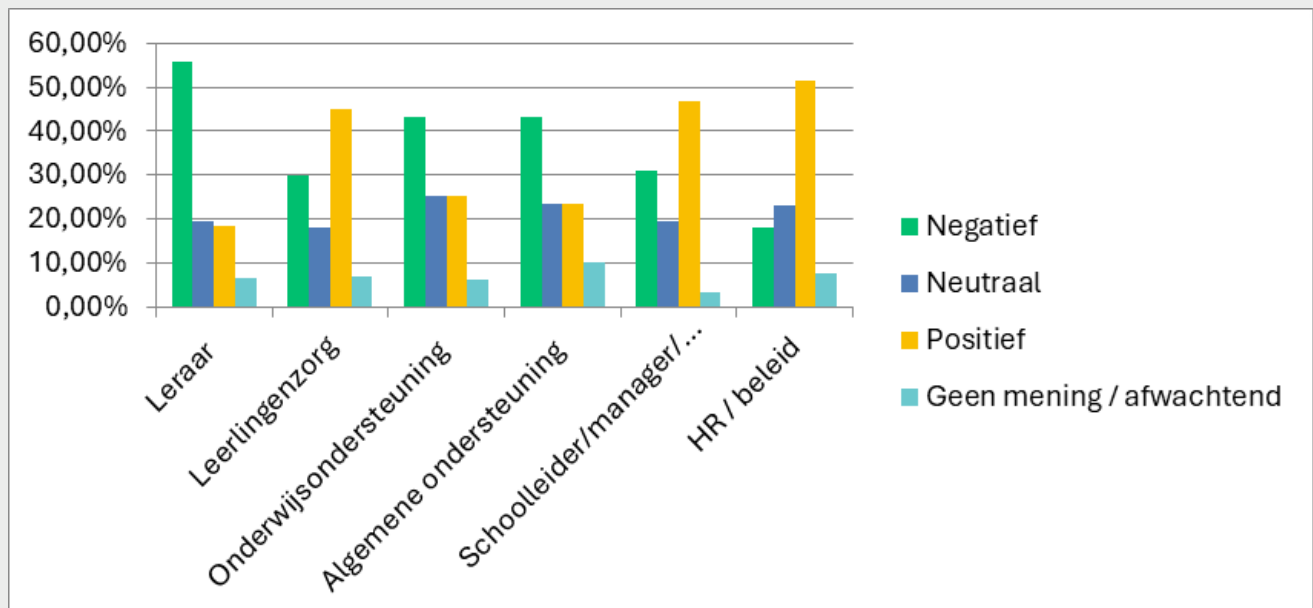
Ruim de helft van de respondenten, 56%, geeft aan negatief tegenover inclusief onderwijs te staan. 18% staat er positief tegenover en 19% neutraal. De rest is afwachtend of heeft hier geen mening over. Dit beeld is vergelijkbaar voor alle onderwijssectoren, behalve mensen die op een taalschool werken en mensen die niet op een school werkzaam zijn. Bij deze laatste twee groepen zijn meer mensen positief dan negatief (zie tabel 1). Als we inzoomen op de verschillen tussen mensen die lesgeven aan verschillende doelgroepen in het vo en (v)so, zien we in de regel geen verschillen, behalve voor onderwijspersoneel dat werkzaam is in cluster 1 voor blinden en slechtzienden. Binnen dit cluster staat 21% negatief tegenover inclusief onderwijs en 42% positief. De overige 37,5% is neutraal. Het aantal respondenten uit cluster 1 dat deze vraag heeft beantwoord (n=24) is echter wel erg klein om duidelijke conclusies te kunnen trekken.

Tabel 1 Hoe sta je over het algemeen tegenover inclusief onderwijs? - per onderwijssector.

Wat opvalt is het grote verschil in de beantwoording van deze vraag tussen de verschillende functies. Leraren, onderwijsondersteuners en mensen in de algemene ondersteuning staan in hoofdzaak negatief tegenover inclusief onderwijs. Schoolleiders, managers, directeuren en mensen die werkzaam zijn in HR, beleid en de leerlingenzorg staan veelal positief tegenover inclusief onderwijs. Hierin is het verschil zichtbaar tussen mensen die voor de klas staan en de mensen daarbuiten.

Tabel 2 Hoe sta je over het algemeen tegenover inclusief onderwijs? - per functiegroep

Na deze gesloten vraag is de vervolgvraag gesteld om het antwoord toe te lichten. Uit deze toelichting komt een consistent kritisch beeld naar voren. Respondenten onderschrijven het onderliggende ideaal dat ieder kind welkom is op een school. De negatieve houding wordt echter verklaard doordat respondenten de uitvoering van inclusief onderwijs niet reëel vinden en zich zorgen maken over de impact ervan op leerlingen, leraren en de onderwijskwaliteit. Leraren maken zich vooral zorgen over de impact op leerlingen en op leraren en wijzen op het probleem van de overvolle klassen en het lerarentekort. Schoolleiders, directeuren en managers zien ook de te grote klassen, hoge werkdruk en personeelstekorten als knelpunten en noemen daarnaast ook het gebrek aan middelen en expertise, onvoldoende ondersteuning en samenwerking met zorg en gebrek aan passende faciliteiten en scholing.

Zorgen over leerlingen

De zorgen over leerlingen gaan zowel over de leerlingen mét als leerlingen zonder zorgvraag. Als inclusief onderwijs leidt tot verdere integratie van leerlingen met en zonder zorgvragen, verschuift veel tijd en energie naar zorgleerlingen. Dat gaat ten koste van de aandacht voor de rest van de klas. Zowel zorgleerlingen als leerlingen zonder zorgvragen zullen daardoor niet altijd het onderwijs krijgen dat zij nodig hebben. Daarnaast zien veel leraren inclusief onderwijs als een maatregel die juist ook de kwetsbare leerlingen zal raken. Leraren geven aan dat verschillende groepen leerlingen veel beter tot hun recht komen in een kleine, gespecialiseerde setting met gelijkgestemden. Deze leerlingen bloeien op wanneer ze de aandacht en expertise krijgen die zij nodig hebben. Leraren zeggen nu al moeite te hebben om alle leerlingen voldoende aandacht te geven. De toenemende diversiteit aan onderwijs- en ondersteuningsbehoeften (zoals gedragsproblematiek, leerstoornissen en medische zorg) vergroot de complexiteit van het lesgeven aanzienlijk.

"Het curriculum voor mijn vak (wiskunde) is heel erg vol. Ik heb daarom absoluut geen tijd om achterblijvers, binnen mijn huidige taakomvang, die extra aandacht te geven, die zij nodig hebben. Ik schreeuw dan ook om inkeer bij de beleidsmakers en terugkeer naar speciaal onderwijs, zodat iedere leerling weer passend onderwijs krijgt!"
– leraar vo

Zorgen over leraren

Naast de zorgen over leerlingen, maken leraren zich ook zorgen over de impact van inclusief onderwijs op hun eigen dagelijkse praktijk. Leraren zien bijvoorbeeld de noodzaak tot professionalisering, maar vrezen dat hier te weinig tijd en ruimte voor geboden gaat worden. Daarnaast verwachten leraren dat de werkdruk toeneemt wanneer ze het lesgeven in toenemende mate moeten combineren met complexe zorg- en begeleidtaken. Verschillende leraren geven daarbij aan nooit gekozen te hebben voor een beroep met veel zorgtaken. Ook kost het contact met zorg- en ondersteuningspartners tijd die ten koste zal gaan van voorbereidingstijd voor lessen.

“Alle leerlingen onderwijs bieden is een mooie gedachte. Maar als je op het regulier onderwijs werkt, heb je niet gekozen voor speciaal onderwijs. Dit telt ook voor de collega's andersom, deze verhalen heb ik al gehoord. Om deze redenen stoppen een aantal collega's of halen hun pensioen naar voren.” – leraar po

Zorgen over haalbaarheid

Leraren maken zich ten slotte zorgen over de haalbaarheid van inclusief onderwijs vanwege overvolle klassen en het lerarentekort. Het lerarenteam is daardoor onvoldoende stabiel en er is weinig vertrouwen dat er voldoende extra ondersteuning (bijv. onderwijsassistenten) komt, waardoor veel zorgtaken op hun bordje belanden.

Vaak wordt benadrukt door alle respondenten dat veel problemen zijn te verhelpen als de randvoorwaarden op orde zijn. Kortom, er is behoefte aan meer ondersteuning en een realistisch systeem.

Wenselijke vorm

→ **Vraag: Welke vorm van inclusief onderwijs is wenselijk voor jouw leerlingen?**

Bij deze vraag is respondenten gevraagd naar welke van de vier volgende varianten hun voorkeur uitgaat:

- De huidige vorm van onderwijs;
- Het verbeteren van ondersteuning voor leerlingen binnen het huidige systeem ;
- Onder een dak: leerlingen met speciale onderwijsbehoeften gaan naar hetzelfde schoolgebouw maar volgen hun eigen onderwijs. Waar mogelijk, volgen ze dezelfde schoolactiviteiten en pauzeren ze samen;
- Geïntegreerd onderwijs: leerlingen met speciale onderwijsbehoeften volgen zoveel mogelijk het reguliere programma;
- Zeer inclusief onderwijs: scholen worden volledig aangepast zodat alle leerlingen hier welkom zijn. Het speciaal onderwijs bestaat niet meer.

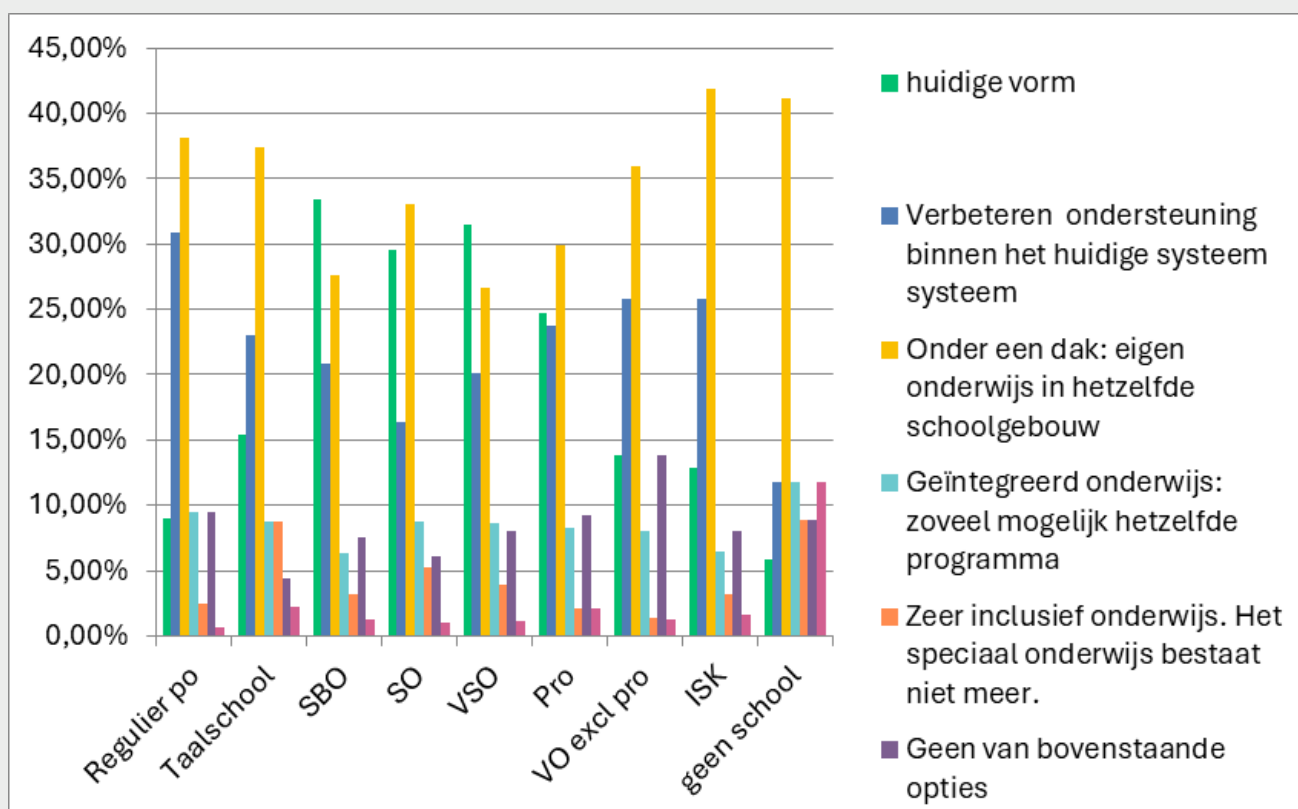
De meeste respondenten zien als inclusief onderwijs voor hun eigen leerlingen het liefst de variant dat alle leerlingen wel naar hetzelfde schoolgebouw gaan, maar hun eigen onderwijs volgen (36%) of dat de ondersteuning van leerlingen binnen het huidige systeem wordt verbeterd (27%). Geïntegreerd en zeer inclusief onderwijs wordt door slechts resp. 9% en 3% van de respondenten als gewenste vorm van onderwijs gezien (zie tabel 3).

Tabel 3 Welke vorm van inclusief onderwijs is wenselijk voor jouw leerlingen?

De huidige vorm van onderwijs past het beste	15%
Verbeteren van ondersteuning voor leerlingen binnen het huidige systeem	27%
Onder een dak: leerlingen met speciale onderwijsbehoeften gaan naar hetzelfde schoolgebouw maar volgen hun eigen onderwijs. Waar mogelijk, volgen ze dezelfde schoolactiviteiten en pauzeren ze samen.	36%
Geïntegreerd onderwijs: leerlingen met speciale onderwijsbehoeften volgen zoveel mogelijk het reguliere programma	9%
Zeer inclusief onderwijs: scholen worden volledig aangepast zodat alle leerlingen hier welkom zijn. Het speciaal onderwijs bestaat niet meer.	3%
Geen van bovenstaande opties	10%
Geen mening	1%

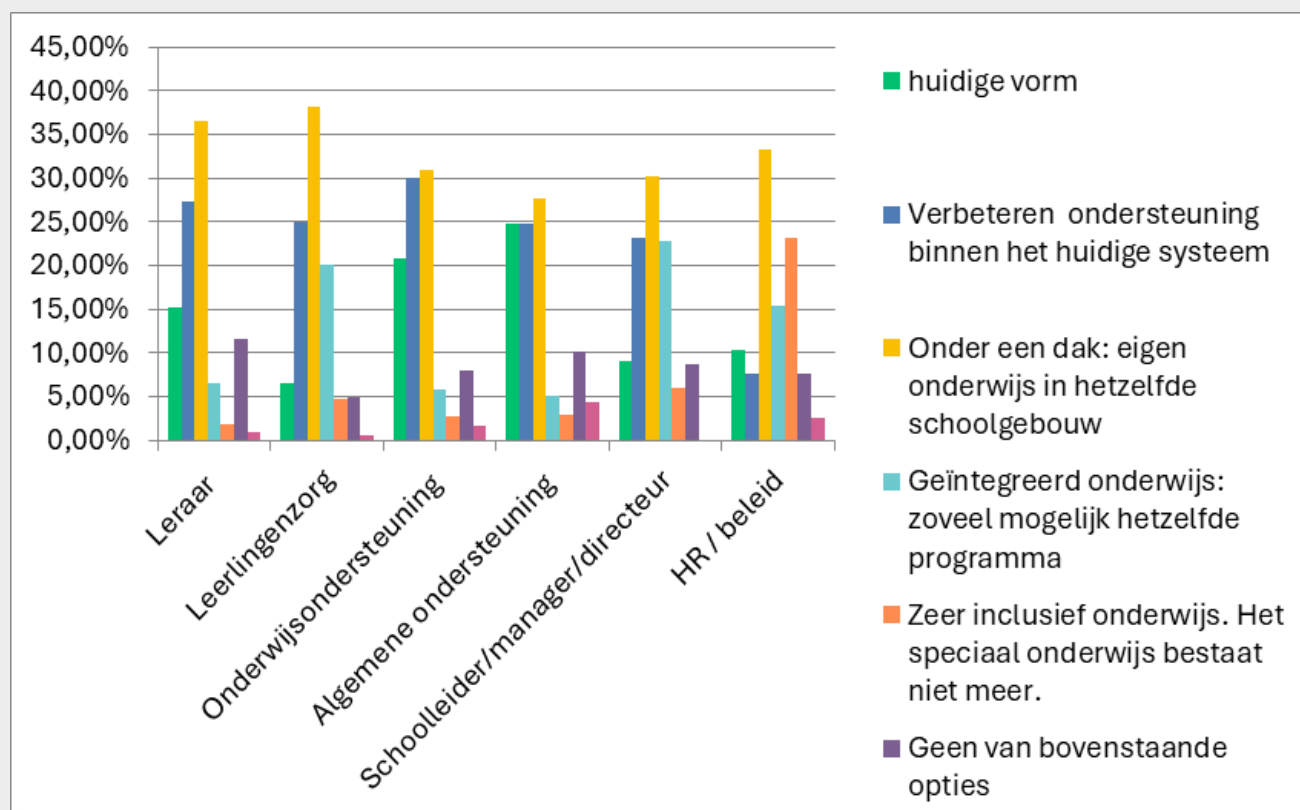
Opvallend is het verschil tussen het sbo, (v)so en pro enerzijds en het (overige) regulier onderwijs, isk en taalscholen anderzijds. Bij het sbo en vso geeft de grootste groep (resp. 33% en 31%) de voorkeur aan de het huidige systeem en kiest een net iets kleinere groep (resp. 28% en 27%) voor 'onder een dak'. Bij het so en pro kiest weliswaar de grootste groep voor 'onder een dak' (resp. 33% en 30%), maar kiest vervolgens resp. 30% en 25% voor het huidige systeem. Bij mensen uit het (overig) regulier onderwijs, isk en taalscholen kiest een grotere groep voor 'onder een dak' (36% tot 42%) en volgt verbeteren van de ondersteuning binnen het huidige systeem op een stevige tweede plek (23% tot 31%) (zie tabel 4).

Tabel 4 Welke vorm van inclusief onderwijs is wenselijk voor jouw leerlingen? - per onderwijssector.

Als we kijken of de functie die iemand bekleed verschil maakt, zien we dat binnen alle functiegroepen de voorkeur uitgaat naar de variant waarin alle leerlingen hun eigen onderwijs volgen in hetzelfde gebouw. We zien echter wel een groot verschil bij mate waarin mensen met verschillende functies de geïntegreerde en zeer inclusieve variant van inclusief onderwijs zien zitten. Schoolleiders, directeuren, managers en mensen werkzaam in leerlingenzorg zien de vorm van geïntegreerd onderwijs nog redelijk goed zitten. Resp. 23% en 20% van hen kiest voor deze variant. Bij mensen met een functie in HR en beleid heeft 23% voorkeur voor zeer inclusief onderwijs. Dit terwijl leraren en onderwijsondersteuners, dus de mensen in de klas, deze twee varianten overduidelijk niet zien zitten: slechts resp. 7% en 6% van hen kiest voor de geïntegreerde variant en resp. 2% en 3% voor de zeer inclusieve variant (zie tabel 5).

Tabel 5 Welke vorm van inclusief onderwijs is wenselijk voor jouw leerlingen? - per functie.

→ Welke optie geeft jouw mening over het speciaal onderwijs weer?

Bij deze vraag is gevraagd welke van de vijf volgende beschrijvingen hun mening over het speciaal onderwijs het beste weergeeft:

- Speciaal onderwijs zou afgeschaft moeten worden en alle leerlingen moeten in gemengde groepen op een school zitten.
- Speciaal onderwijs zou afgeschaft moeten worden en alle leerlingen moeten in aparte groepen op een school zitten.
- Speciaal onderwijs zou veel kleiner moeten worden en alleen voor heel specifieke leerlingen moeten blijven bestaan. De meeste leerlingen uit het huidige speciaal onderwijs moeten integreren in het reguliere onderwijs.
- Speciaal onderwijs zou moeten blijven bestaan in de huidige vorm.
- Er zouden meer leerlingen terecht moeten kunnen op het speciaal onderwijs, zodat de huidige wachttijden omlaag gaan en meer leerlingen met een specifieke hulpvraag daar terecht kunnen.

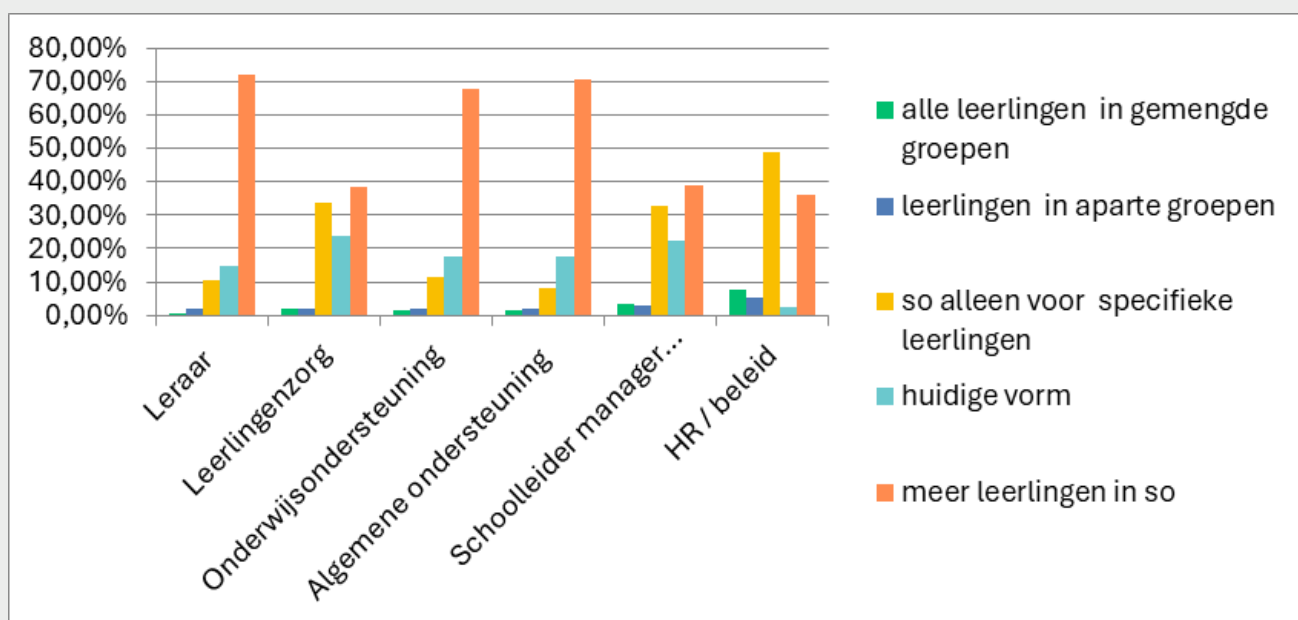
Verreweg de meeste respondenten, 66%, zijn van mening dat er meer leerlingen terecht zouden moeten kunnen op in het speciaal onderwijs. Slechts 3% vindt dat het speciaal onderwijs afgeschaft moet worden en alle leerlingen in aparte groepen (2%) of in gemengde groepen (1%) op een school zouden moeten zitten (zie tabel 6).

Tabel 6 Welke optie geeft het beste jouw mening over het speciaal onderwijs weer?

Speciaal onderwijs zou afgeschaft moeten worden en alle leerlingen moeten in gemengde groepen op een school zitten.	1%
Speciaal onderwijs zou afgeschaft moeten worden en de leerlingen moeten in aparte groepen op een school zitten.	2%
Speciaal onderwijs zou veel kleiner moeten worden en alleen voor heel specifieke leerlingen moeten blijven bestaan. De meeste leerlingen uit het huidige speciaal onderwijs moeten integreren in het reguliere onderwijs.	14%
Speciaal onderwijs zou moeten blijven bestaan in de huidige vorm.	16%
Er zouden meer leerlingen terecht moeten kunnen op het speciaal onderwijs, zodat de huidige wachttijden omlaag gaan en meer leerlingen met een specifieke hulpvraag daar terecht kunnen.	66%

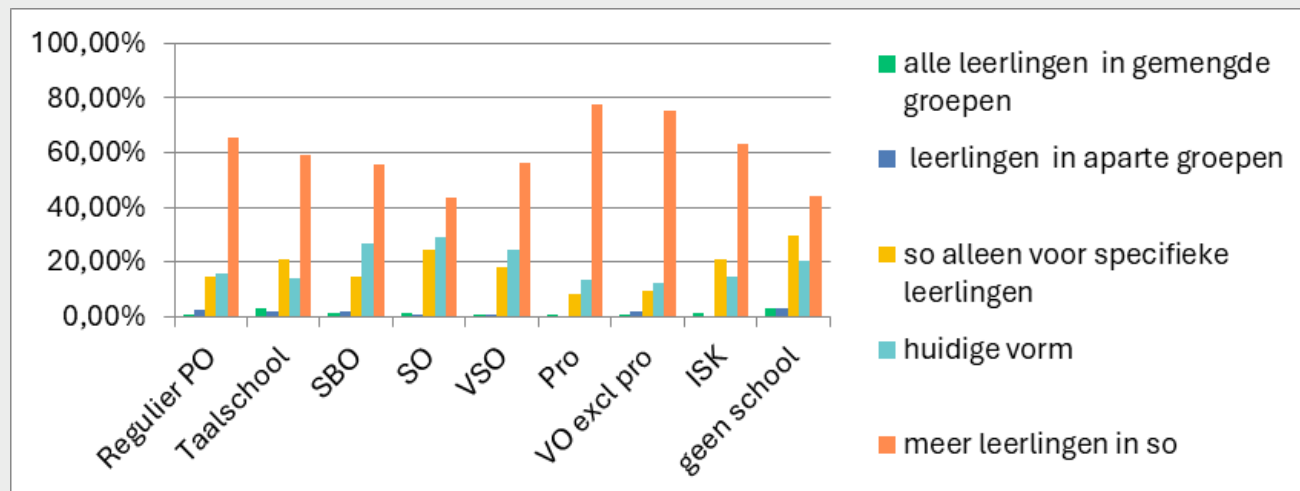
Als we alleen naar leraren kijkt vindt 72% dat er meer leerlingen terecht zouden moeten kunnen op in het speciaal onderwijs. Een kleiner deel is van mening dat het speciaal onderwijs in huidige vorm moet blijven bestaan (16%) of dat het speciaal onderwijs kleiner moet worden en alleen voor heel specifieke leerlingen moet blijven bestaan (14%). Dit beeld is vergelijkbaar voor mensen in de onderwijsondersteuning en in de algemene ondersteuning. Bij schoolleiders, managers, directeuren en mensen in de leerlingenzorg, HR en beleid is dit beeld anders. Een ongeveer even deel van hen vindt dat het speciaal onderwijs zou moeten groeien en dat het speciaal onderwijs vooral voor specifieke leerlingen moet blijven bestaan (zie tabel 7).

Tabel 7 Welke optie geeft het beste jouw mening over het speciaal onderwijs weer? – per functie

Leraren van alle onderwijssectoren vinden dat het speciaal onderwijs voor meer leerlingen beschikbaar zou moeten zijn. De mate waarin ze dit vinden verschilt echter wel. In het praktijkonderwijs (84%) en overige voortgezet onderwijs (79%) is deze groep het grootst. In het so is deze groep met 44% een stuk kleiner (zie tabel 8).

Tabel 8 Welke optie geeft het beste jouw mening over het speciaal onderwijs weer? –per onderwijssector

"Voor mijn leerlingen geldt: de groep is nu maximaal 12 leerlingen en dat met een klas-senassistent en is eigenlijk al te groot. Voor elke vorm van onderwijs zou een bouw-principe moeten gelden: een goede basis leggen voordat er gebouwd gaat worden!! Eerst in een kleine(re) groep starten en pas in groep 3 of 4 wat groter. Als het inclusief onderwijs is, dan is het nog belangrijker. Praktisch gezien: Kinderen bij ons op school worden bijvoorbeeld pas laat zindelijk met veel ondersteuning. Hoe gaat dat bij in-clusief onderwijs? Nu mag een kind pas naar school (regulier) als het zindelijk is. In het buitenland komen ze (waar de mogelijkheid is) er op terug. En waar geen inclusief on-derwijs is, zijn de groepen sowieso kleiner. Een ideaal beeld mag wat mij betreft niet ten koste gaan van de kinderen. Is alles goed overwogen, alle voorwaarden aanwe-zig en écht gericht op het welzijn en de integratie van alle kinderen, dan ben ik groot voorstander van inclusief onderwijs." – leraar sbo

Definitie

In het Beleidskader Met elkaar voor alle kinderen en jongeren werken aan een inclusieve leeromgeving¹ uit 2024 wordt de volgende definitie gegeven van de inclusieve leeromgeving:

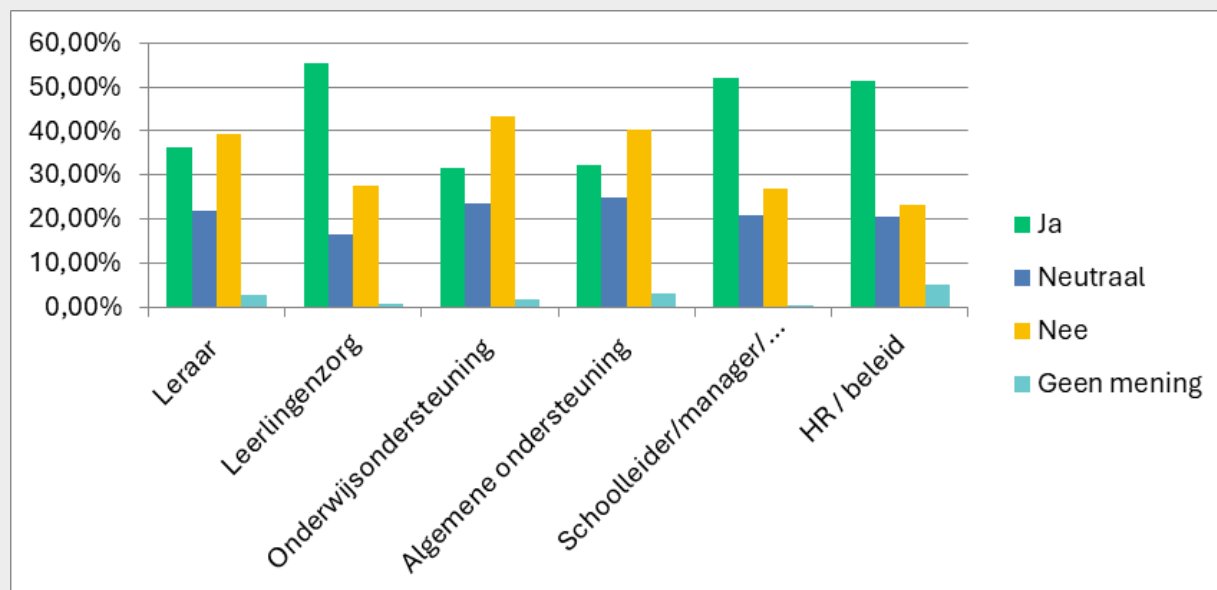
'Binnen een inclusieve leeromgeving zijn alle kinderen welkom op een school dichtbij huis. Er wordt vanuit een pedagogische basis gewerkt aan de brede ontwikkeling van alle kinderen. Elk kind ontwikkelt zich, wordt gezien en hoort erbij. De kinderen leren met en van elkaar. Het schoolteam is multidisciplinair en biedt de ondersteuning die nodig is om alle kinderen onderwijs te bieden. De inclusieve leeromgeving is toegankelijk voor alle kinderen, leraren en ouders.'

Deze definitie is voorgelegd in de enquête met de vraag of mensen zich hierin kunnen vinden.

→ Vraag: Kan jij je vinden in deze definitie inclusieve leeromgeving?

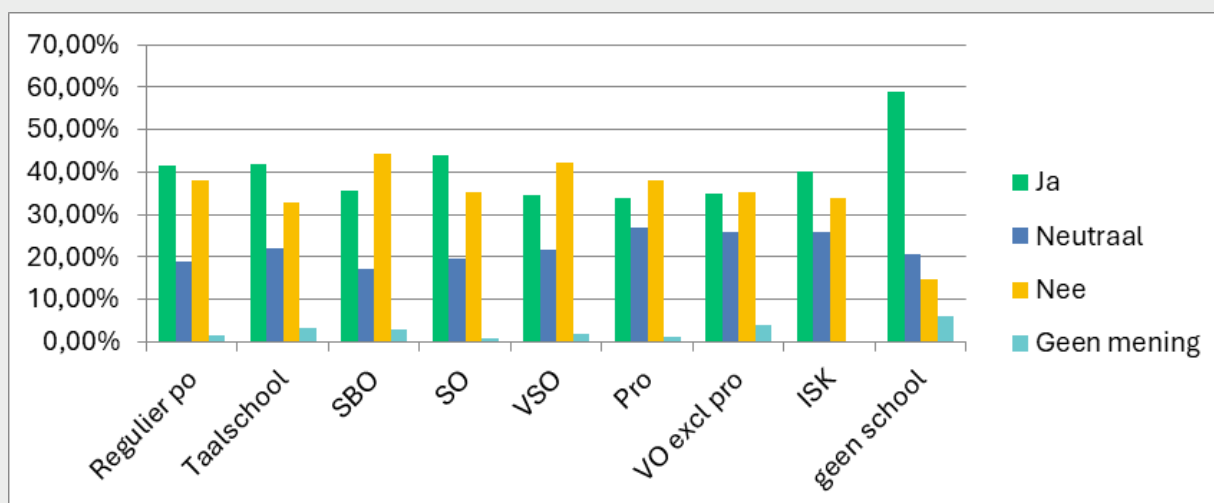
Er is verdeeldheid onder respondenten in hoeverre ze zich kunnen vinden in de voorgelegde definitie van de inclusieve leeromgeving. Ongeveer evenveel mensen kunnen zich wel (39%) en niet (37%) vinden in deze definitie. 21% antwoordt 'neutraal' en 2% geeft aan hier geen mening over te hebben. Mensen in de klas (leraren en onderwijsondersteuners) staan hier anders in dan mensen die werkzaam zijn in de leerlingenzorg of HR en beleid. De eerste groep kan zich grotendeels niet of neutraal vinden in deze definitie, de laatste groep kan zich grotendeels wel vinden in deze definitie (zie tabel 9). Leraren in het po, so, schakelklassen en taal scholen kunnen zich meer vinden in de definitie dan leraren in het vo (zie tabel 10).

Tabel 9 Kun je jij je vinden in deze definitie van inclusief onderwijs? – per functie

¹ OCW Beleidskader Met elkaar voor alle kinderen en jongeren werken aan een inclusieve leeromgeving. 19 april 2024

Tabel 10 Kun je jij je vinden in deze definitie van inclusief onderwijs? – per onderwijssector

Na deze gesloten vraag is de vervolgvraag gesteld om het antwoord toe te lichten.

Veel leraren benoemen dat ze een inclusieve leeromgeving een mooie gedachte vinden, maar wijzen direct op de praktische zorgen die ze bij deze definitie hebben. Met name de toegankelijkheid voor alle leerlingen wordt in twijfel getrokken. Leraren noemen verschillende groepen leerlingen die ze naar verwachting niet kunnen begeleiden. Daarbij uiten ze zorgen over de effecten op andere leerlingen. Leraren hebben ook bedenkingen bij het divers lesgeven en geven aan hun handen vol te hebben aan de volle klassen. Tot slot beoordelen ze het bieden van ondersteuning die nodig is, zoals in de definitie beschreven, als onhaalbaar. Zonder substantiële investeringen in personeel, expertise, ondersteuning en klassengrootte verwachten zij het risico dat zowel leerlingen als leraren tekort worden gedaan.

➔ **Vraag: In hoeverre denk je dat zeer inclusief onderwijs, waarbij reguliere scholen volledig aangepast zijn zodat alle leerlingen welkom zijn en er geen/nauwelijks speciaal onderwijs meer is, geïmplementeerd kan zijn in 2035?**

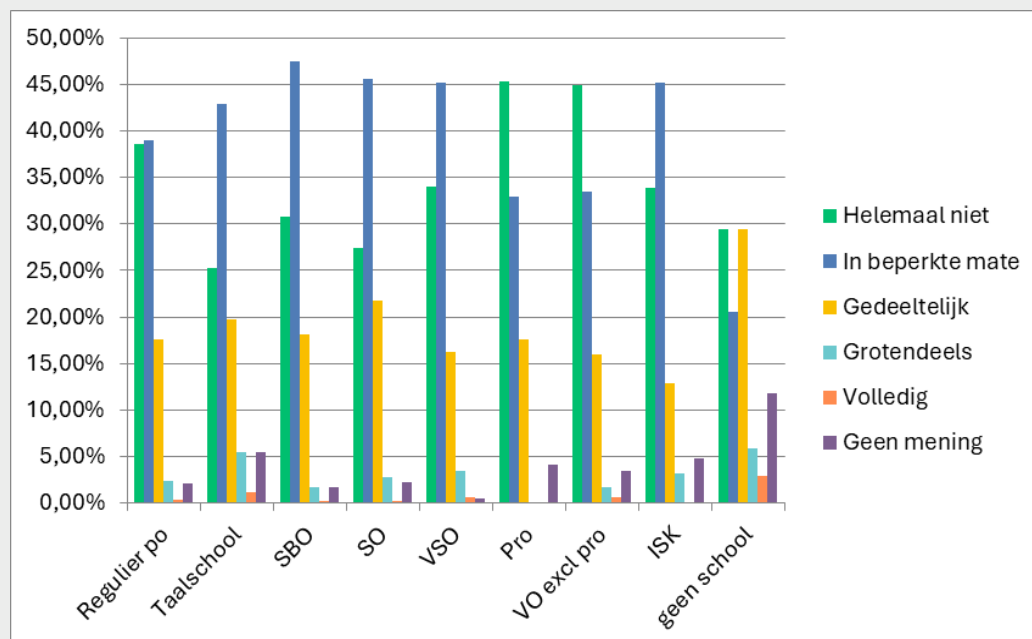
77% van de respondenten denkt dat het beleid van zeer inclusief onderwijs helemaal niet (39%) of slechts in beperkte mate (38%) geïmplementeerd kan zijn in 2035. 17% denkt dat dit gedeeltelijk geïmplementeerd kan zijn en slechts 2% denkt dat dit grotendeels of volledig geïmplementeerd kan zijn (zie tabel 11).

Tabel 11 In hoeverre denk je dat zeer inclusief onderwijs geïmplementeerd kan zijn in 2035?

Helemaal niet: zeer inclusief onderwijs zal in 2035 nauwelijks of niet gerealiseerd zijn.	39%
In beperkte mate: er zijn enkele stappen gezet richting inclusief onderwijs, maar het speciaal onderwijs blijft grotendeels bestaan.	38%
Gedeeltelijk: inclusief onderwijs is op veel scholen ingevoerd, maar er bestaat nog steeds een belangrijke rol voor speciaal onderwijs.	17%
Grotendeels: de meeste scholen zijn inclusief ingericht en speciaal onderwijs is sterk verminderd.	2%
Volledig: zeer inclusief onderwijs is in 2035 (bijna) volledig gerealiseerd en speciaal onderwijs bestaat nauwelijks nog.	0%
Geen mening	3%

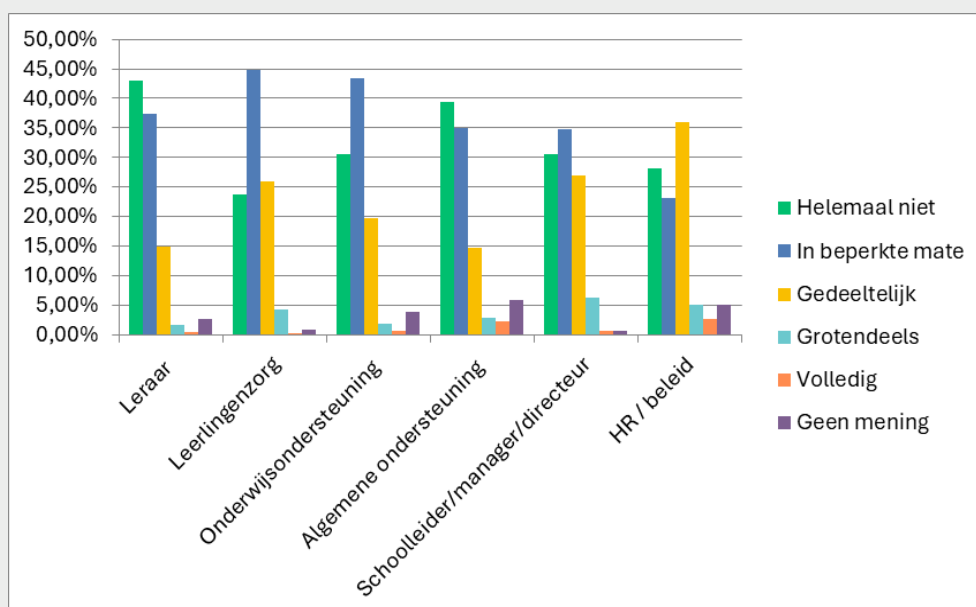
In het voortgezet onderwijs denkt de grootste groep dat implementatie in 2035 helemaal niet geïmplementeerd kan zijn. In het (v)so, sbo, de taalschool en ISK denkt de grootste groep dat dit in beperkte mate kan (43-47%). In het regulier po denkt een grote groep dat dit helemaal niet of slechts in beperkte mate geïmplementeerd kan zijn (beide 39%). Opvallend is dat respondenten die niet in een school werken positiever zijn dan respondenten die op een school werken. Binnen deze groep denken evenveel mensen dat het beleid helemaal niet of gedeeltelijk kan worden geïmplementeerd (zie tabel 12).

Tabel 12 In hoeverre denk je dat zeer inclusief onderwijs geïmplementeerd kan zijn in 2035? – per onderwijssector

Als we kijken naar de verschillende functies, zien we dat de grootste groep onder leraren en mensen in de algemene ondersteuning denkt dat het beleid helemaal niet geïmplementeerd kan zijn in 2035. Bij schoolleiders, managers en directeuren en mensen in de leerlingenzorg denkt de grootste groep dat dit in beperkte mate kan en respondenten in HR en beleid denken vooral dat dit in beperkte mate kan.

Tabel 13 In hoeverre denk je dat zeer inclusief onderwijs geïmplementeerd kan zijn in 2035 – per functie

Verwachte effecten

Inclusief onderwijs is in ontwikkeling en komt hedendaags in verschillende vormen en gradaties voor. Er zijn scholen die nog niet gestart zijn, scholen die bezig zijn met de ontwikkeling van beleid en scholen die al gebruik maken van de beleidsregel de Inclusieve leeromgeving¹⁰, die het mogelijk maakt om leerlingen uit het speciaal onderwijs (deels) naar een reguliere school te laten gaan. In internationale context zijn ook voorbeelden te zien van landen die zeer inclusief onderwijs hebben vormgegeven.

Deze verschillende vormen van inclusief onderwijs kunnen verschillende effecten hebben op leerlingen, leraren en de klas. In dit hoofdstuk wordt beschreven wat men verwacht aan effecten bij verschillende varianten van inclusief onderwijs. Hierbij zijn de volgende varianten beschreven:

→ **1: Meer ondersteuning in regulier onderwijs:** Indien het onderscheid tussen regulier en speciaal onderwijs blijft bestaan en de ondersteuning voor leerlingen in het regulier onderwijs wordt versterkt, verwacht ik dat dat voor mijn huidige leerlingen / mijzelf leidt tot...

→ **2: Onder een dak:** Indien leerlingen uit het huidige speciaal en regulier onderwijs naar hetzelfde schoolgebouw gaan, hun eigen onderwijs volgen in aparte klassen, waar mogelijk gezamenlijke schoolactiviteiten volgen en samen pauzeren, verwacht ik dat dat voor mijn huidige leerlingen / mijzelf leidt tot...

→ **3: Deels geïntegreerd onderwijs:** Indien leerlingen uit het huidige speciaal en regulier onderwijs naar hetzelfde schoolgebouw gaan en vanuit hun eigen stamklas waar mogelijk aansluiten bij andere klassen, gezamenlijke schoolactiviteiten volgen en samen pauzeren, verwacht ik dat dat voor mijn huidige leerlingen / voor mijzelf leidt tot...

→ **4: Zeer inclusief onderwijs:** Indien scholen en leermiddelen volledig worden aangepast zodat alle leerlingen naar dezelfde school gaan en mee kunnen doen, speciaal onderwijs niet meer bestaat, verwacht ik dat dat voor mijn huidige leerlingen / voor mijzelf leidt tot...

Per variant is gevraagd om op een vijfpuntsschaal (veel lager/minder, lager/minder, neutraal, hoger/meer of veel hoger/meer) aan te geven wat iemand verwacht aan effect voor de volgende variabelen:

- Welzijn en zelfbeeld leerlingen
- Cognitief niveau leerlingen
- Sociale vaardigheden leerlingen
- Scores op rekenen en taal leerlingen
- Aantal thuiszitters
- Rust in de klas
- Werkdruk

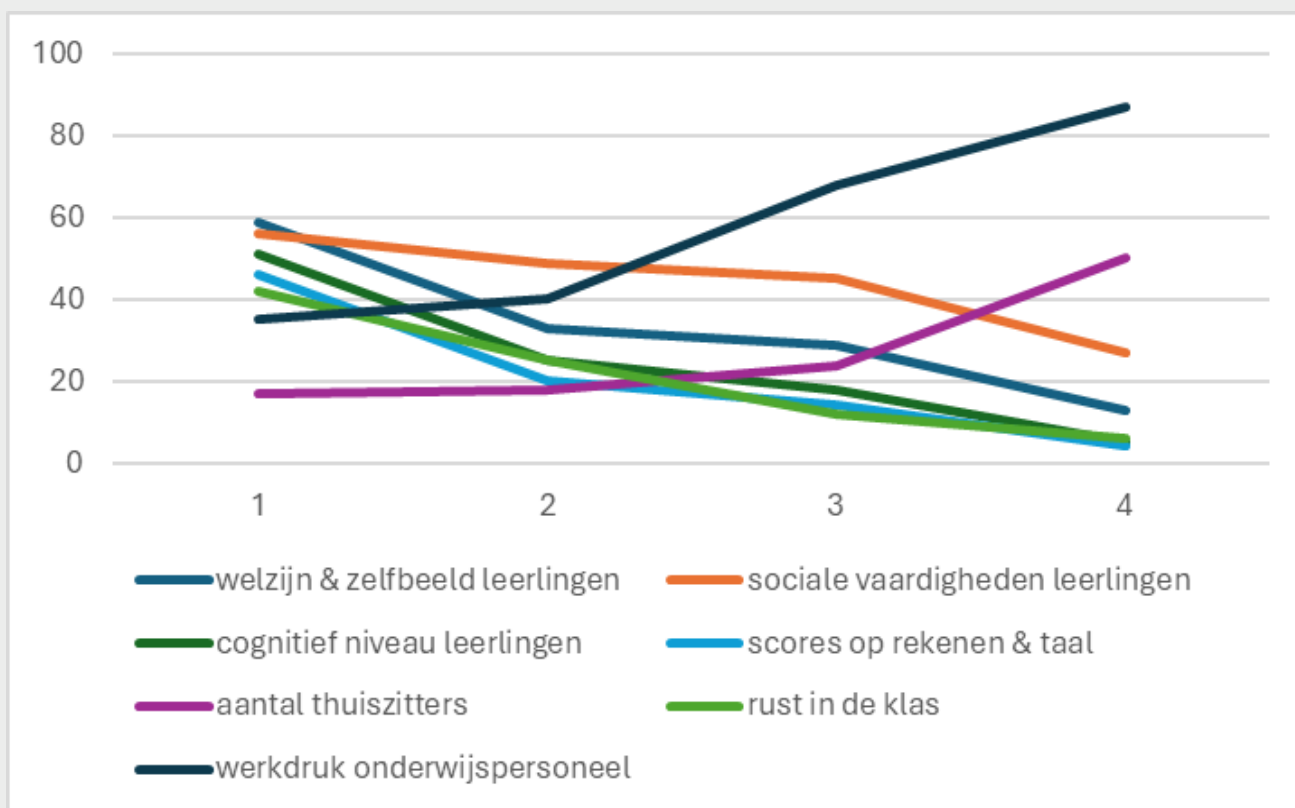
Er is gevraagd naar de verwachte effecten voor 'jouw huidige leerlingen, je klas(sen) en jezelf'.

In grafieken 1 en 2 is weergegeven in hoeverre respondenten verwachten dat de scores op de zeven variabelen (veel) hoger/meer (grafiek 1) worden bij de vier verschillende varianten van inclusief onderwijs of (veel) lager/minder (grafiek 2). In bijlage 2 zijn de tabellen per variant weergegeven.

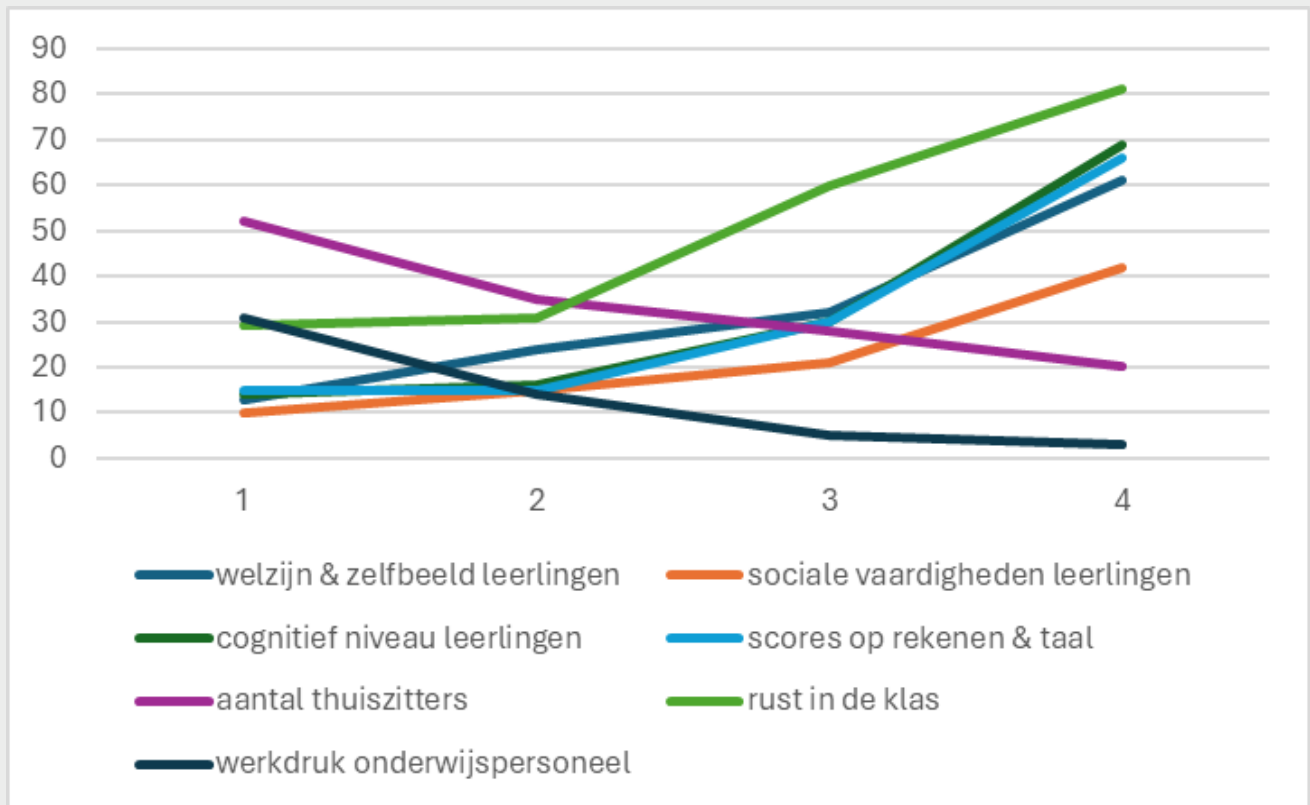
Uit de twee grafieken valt af te leiden dat het onderwijspersoneel voor haar eigen leerlingen / klas / zichzelf verwacht dat, naarmate het inclusief onderwijs sterker wordt doorgevoerd:

- Het welzijn, zelfbeeld, de sociale vaardigheden, het cognitieve niveau en de scores op rekenen en taal van leerlingen achteruit gaan
- Het aantal thuiszitters toeneemt
- De onrust in de klas toeneemt
- De werkdruk toeneemt

Grafiek 1: De percentages (veel) hoger/meer van de verschillende aspecten van verwachte effecten bij de verschillende vormen van inclusief onderwijs: 1 = meer ondersteuning in regulier onderwijs; 2 = onder een dak; 3 = deels geïntegreerd onderwijs; 4 = zeer inclusief onderwijs.

Grafiek 2: De percentages (veel) lager/minder van de verschillende aspecten van verwachte effecten bij de verschillende vormen van inclusief onderwijs: 1 = meer ondersteuning in regulier onderwijs; 2 = onder een dak; 3 = deels geïntegreerd onderwijs; 4 = zeer inclusief onderwijs.

Kijkend naar de verschillende functies blijkt dat dit beeld voor de eerste drie varianten van inclusief onderwijs vergelijkbaar is. Voor de volledig geïntegreerde vorm van inclusief onderwijs valt echter op dat mensen die werkzaam zijn in HR of beleid veel positiever denken over de gevolgen voor leerlingen dan de mensen in andere functies. Omdat echter slechts 25 mensen met een HR of beleidsfunctie deze vragen beantwoord hebben, kunnen hier geen harde conclusies aan worden verbonden.

Respondenten hadden de mogelijkheid hun scores op de verwachte effecten toe te lichten. Hieronder wordt per variabele beschreven de opvallende verschillen tussen functies en onderwijssectoren beschreven respondenten hierover hebben toegelicht.

Welzijn en sociale vaardigheden

Van het welzijn, zelfbeeld en de sociale vaardigheden van leerlingen verwacht het onderwijspersoneel dat deze dalen wanneer het onderwijs inclusiever wordt. Respondenten uit het po, vo, de taalscholen en schakelklassen verwachten over het algemeen steeds een hoger welzijn in elke vorm dan respondenten uit het sbo, so en vso.

Uit de toelichting blijkt dat respondenten een risico zien voor het zelfbeeld en welzijn: inclusie kan ook leiden tot negatieve vergelijkingen (lager zelfbeeld bij zorgleerlingen, mogelijk pesten), terwijl veel leerlingen in het speciaal onderwijs juist steun ervaren van gelijkgestemden.

"Kinderen met grote verschillen worden nu al niet gelukkig met elkaar. Ze vergelijken zich en kunnen niet aan de hoge verwachtingen voldoen. Kinderen met meer gelijkgestemden in één groep voelen zich ook beter thuis bij elkaar. Ik begrijp dat we willen dat iedereen zich gelijk voelt, helaas is dit in de praktijk niet zo. Verschillen tussen leerlingen zullen er altijd zijn en blijven. Het is niet leuk om te zien dat een ander altijd beter is dan jou. Dit verhoogt je zelfbeeld niet." – leraar po

"Leerlingen die te veel afwijken van de norm worden sociaal buitengesloten door medeleerlingen. Dit is vreselijk om te ervaren voor het kind en frustrerend om te zien voor de docent. Bovendien maakt het de ouders wanhopig omdat ze, net als de docent, machteloos zijn hierin iets te veranderen. En dus moeten toezien hoe het kind steeds eenzamer en ongelukkiger wordt." – leraar po

Cognitief niveau en scores op taal en rekenen

Van het cognitieve niveau en de scores op rekenen en taal van leerlingen verwacht het onderwijspersoneel dat deze achteruit gaan wanneer het onderwijs inclusiever wordt. Respondenten uit alle functiegroepen denken hetzelfde over deze daling, behalve respondenten met een functie uit HR/beleid. Leraren verwachten in een zeer inclusieve vorm van onderwijs vaker dat het niveau op rekenen en taal veel lager (29%) of lager (41%) zal worden.

Binnen het praktijkonderwijs en het sbo wordt hier iets negatiever over gedacht. Zo geeft bijvoorbeeld 41% van de respondenten uit het sbo en 36% in het praktijkonderwijs aan dat ze een veel lager cognitief niveau verwachten voor hun eigen leerlingen in zeer inclusief onderwijs tegenover 25% van de respondenten uit het po en 29% uit het vo (excl. pro).

In de toelichting geven respondenten aan dat ze zich zorgen maken over daling van de onderwijskwaliteit. Ze vrezen voor dalende leerprestaties en minder aandacht voor zowel sterke als gemiddelde leerlingen.

"Leerlingen die extra aandacht vragen hebben invloed op het leerklimaat in de klas. Ze houden op, het wordt onrustig en men komt minder aan leren toe. Dit gaat o.a. ten koste van de leerprestaties/basisvaardigheden van de reguliere leerlingen. Een (zeer) zorgelijke zaak." – leraar vo

Thuiszitters

Respondenten verwachten dat het aantal thuiszitters zal toenemen naarmate het onderwijs inclusiever wordt. Met name wanneer leerlingen vanuit het speciaal onderwijs zullen integreren in het reguliere onderwijs (van de tweede vorm naar de derde vorm), verwachten respondenten dat leerlingen vaker thuis komen te zitten.

Bij de vergelijking tussen onderwijssectoren valt op dat respondenten die werkzaam zijn in het sbo, (v)so en pro in veel hogere mate (64 - 68%) verwachten dat hun leerlingen thuiszitter worden bij de meest doorgevoerde vorm van inclusief onderwijs. Voor het po en taalscholen ligt dit op resp. 43 en 45%, voor vo en isk op 53 en 54%.

In de toelichting benadrukken veel respondenten dat speciaal onderwijs essentieel is voor bepaalde groepen leerlingen, omdat zij daar beter tot hun recht komen in een veilige, passende omgeving.

"Ik ben bang, dat leerlingen die een bepaalde behoefte hebben niet meer bediend kunnen worden. Dit zijn de potentiële thuiszitters en uitvallers in het onderwijs. Docenten moeten al hun pijlen richten op de leerlingen met de extra behoefte ten koste van de andere leerlingen. Dit zal ten koste gaan van het onderwijs". – leraar vo

"Het gemiddelde SO kind past simpelweg niet op een reguliere school. Ze kunnen alleen functioneren in een heel kleine groep in een omgeving met weinig prikkels en veel structuur. Mochten deze kinderen toch naar een reguliere school moeten zullen veel kinderen overvraagd en dus beschadigd raken. En komen er juist veel kinderen thuis te zitten." – leraar sbo

Rust in de klas

Het onderwijspersoneel verwacht dat de rust in de klas afneemt, naarmate het onderwijs inclusiever wordt. Leraren verwachten in hogere mate dat de rust in de klas daalt naarmate het onderwijs inclusiever wordt dan schoolleiders, managers, directeuren en respondenten met een functie in HR of beleid. Tussen de verschillende onderwijssectoren zijn weinig verschillen te zien.

Leraren geven in de toelichting aan dat leerlingen met gedrags- of complexe problematiek onrust kunnen veroorzaken, waardoor ze zelf minder goed les kunnen geven, andere leerlingen minder goed kunnen leren en zowel zijzelf als de andere leerlingen zich minder veilig voelen.

"Op dit moment is het in het reguliere onderwijs al onrustig (school in de stad). Dat zie ik de laatste jaren toenemen, soms op een zorgelijke manier. Dat zal eerst opgelost moeten worden, voordat je een (zeer) kwetsbare groep leerlingen aan het regulier onderwijs gaat toevoegen. Ook door de grootte van de klassen én de grootte van een school (ook alleen maar toegenomen) voorzie ik grote problemen. Dit vraag veel meer dan tot nu toe wordt voorgesteld." – leraar vo

Werkdruk

Het onderwijspersoneel verwacht dat de werkdruk toeneemt wanneer onderwijs inclusiever wordt. Vooral leraren maken zich zorgen over de werkdruk. Zo verwacht 72% van de leraren bij een geïntegreerde vorm van onderwijs een hogere werkdruk of veel hogere werkdruk. Bij zeer inclusief onderwijs loopt dit op tot 89%. Bij schoolleiders, managers en directeuren verwacht resp. 63% en 79% dit bij respondenten met een functie in HR of beleid is dit resp. 58% en 56%.

In de toelichting geven respondenten aan dat door grote klassen, lerarentekort en gebrek aan middelen, inclusief onderwijs als onrealistisch wordt gezien. Zonder kleinere klassen en veel extra ondersteuning zal het mislukken. Leraren ervaren nu al een hoge werkdruk. Leraren verwachten nog meer werkdruk door extra zorg, administratie en gedragsproblemen. Ze geven aan dat dit kan leiden minder werkplezier, uitval en zelfs vertrek uit het onderwijs.

"Door het inclusieve onderwijs is de onrust en de hoeveelheid werk zeer toegenomen. Hierdoor is de werkdruk toegenomen. Het is gewoon een centenkwestie. Er wordt niet gekeken naar wat voor gevolgen het heeft voor de docent én voor de overige leerlingen. Docenten zijn over het algemeen sociaal ingesteld. Ze zullen niet snel 'nee' zeggen tegen een maatregel die 'positief' is voor een kind uit het speciaal onderwijs. Maar uiteindelijk raakt ook het bordje van de 'gewone' leraar vol. Op de middelbare school werkt het niet om een klassenassistent aan te stellen. Je hebt er maar mee te dealen. Dat vind ik zeer kwalijk. Ik voel me niet serieus genomen. Ik wil (op havo en vwo-niveau) kunnen lesgeven. Dát is mijn professie!" – leraar vo

Randvoorwaarden

Om inclusief onderwijs te realiseren, dienen er goede zorg, ondersteuning en faciliteiten voor leerlingen op school te zijn en moeten leraren goed voorbereid zijn op hun taak. Hiervoor is het nodig dat scholen duidelijke doelen en beleid formuleren over (het toewerken naar) inclusief onderwijs. In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de huidige stand van zaken is, in hoeverre er beleid en doelen geformuleerd zijn en wat het onderwijspersoneel aan gewenste opties ziet voor zorg en ondersteuning.

Huidige situatie

→ Vraag: Met welke zorg- en ondersteuningspartners werkt jouw school op dit moment samen?

Bijna alle respondenten (94%) geven aan dat er op school een intern begeleider of zorgcoördinator is. Van de schoolleiders, managers en directeuren geeft 97% aan dat er een intern begeleider of zorgcoördinator is. Daarnaast geeft meer dan de helft van de respondenten aan dat de school samenwerkt met het samenwerkingsverband, schoolmaatschappelijk werk, een jeugdarts/-verpleegkundige en een orthopedagoog (zie tabel 14).

Tabel 14 Met welke zorg- en ondersteuningspartners werkt jouw school op dit moment samen? meerdere antwoorden mogelijk

Intern begeleider/zorgcoördinator	94%
Samenwerkingsverband passend onderwijs	70%
Schoolmaatschappelijk werk	62%
Jeugdarts/jeugdverpleegkundige (GGD)	57%
Orthopedagoog	57%
Gemeente/wijkteam	47%
Logopedist	45%
Jeugdzorg/jeugdhulp/GGZ	44%
Jeugd- en gezinscoach	37%
Psycholoog	20%
Brugfunctionaris	18%
Heb ik geen zicht op	6%
Anders, namelijk ..	7%
Geen van de hierboven genoemde zorg- en ondersteuningspartners	0%

→ Vraag: Welke faciliteiten zijn in jouw schoolgebouw aanwezig op dit moment?

Een groot deel van de respondenten geeft aan dat er een lift in de school is (61%), rolstoeltoegankelijke ingangen en lokalen (55%) en aangepaste toiletten (44%). Er is dus ook een aanzienlijk deel van de scholen waar deze faciliteiten niet aanwezig zijn.

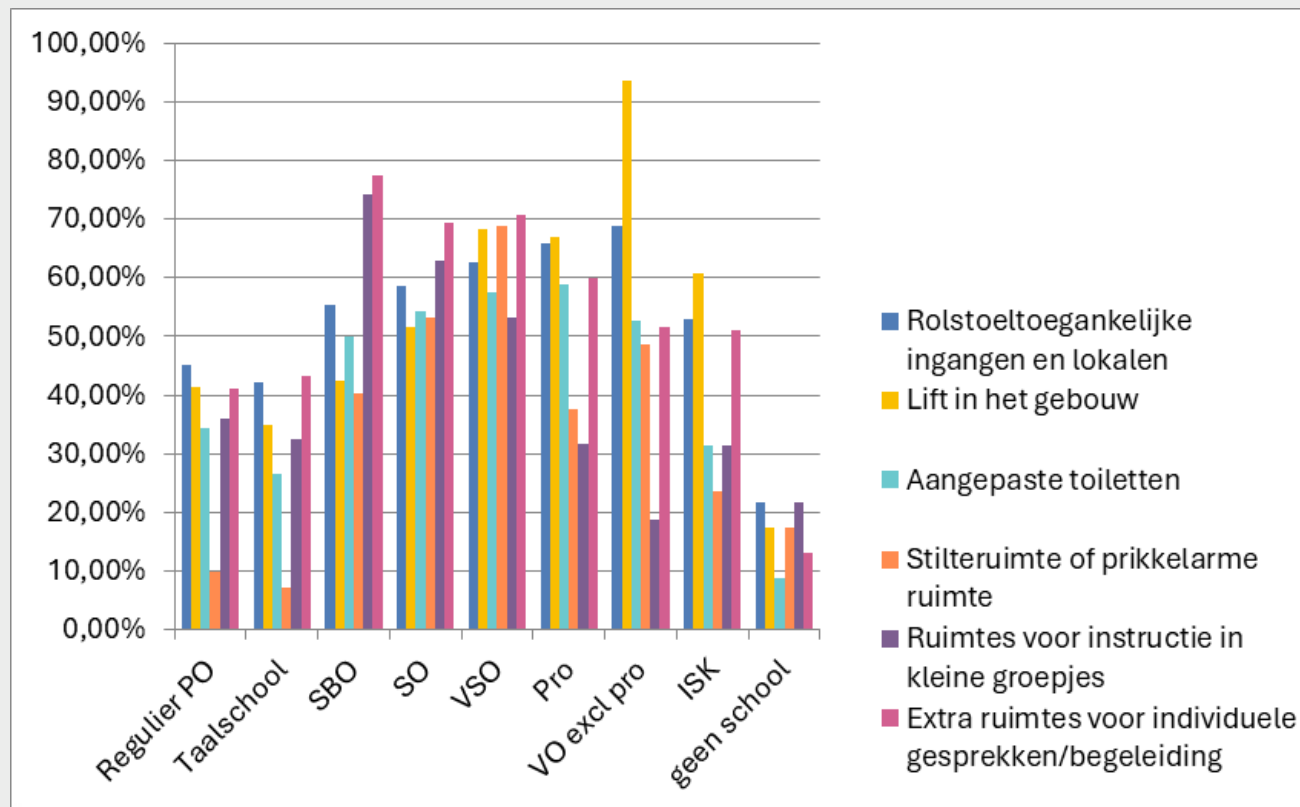
Stilte- of prikkelarme ruimtes zijn vooral aanwezig in het vso (69%) en in mindere mate ook op

het so (53%), vo (49%), sbo (40%) en pro (38%). In het regulier en op taalscholen geeft slechts resp. 10% en 7% aan dat ze stilte of prikkelarme ruimtes hebben. Bij het ISK is dit 24%

35% van de respondenten geeft aan dat er ruimtes voor instructie in kleine groepen op school aanwezig zijn. Dit varieert van 19% in het vo (excl pro) tot 74% in het sbo.

De helft van de respondenten geeft aan dat er extra ruimtes op school zijn voor individuele gesprekken. Dit varieert van 41% in het regulier po tot 71% in het vso.

Tabel 15 Welke faciliteiten zijn in jouw schoolgebouw aanwezig op dit moment? meerdere antwoorden mogelijk

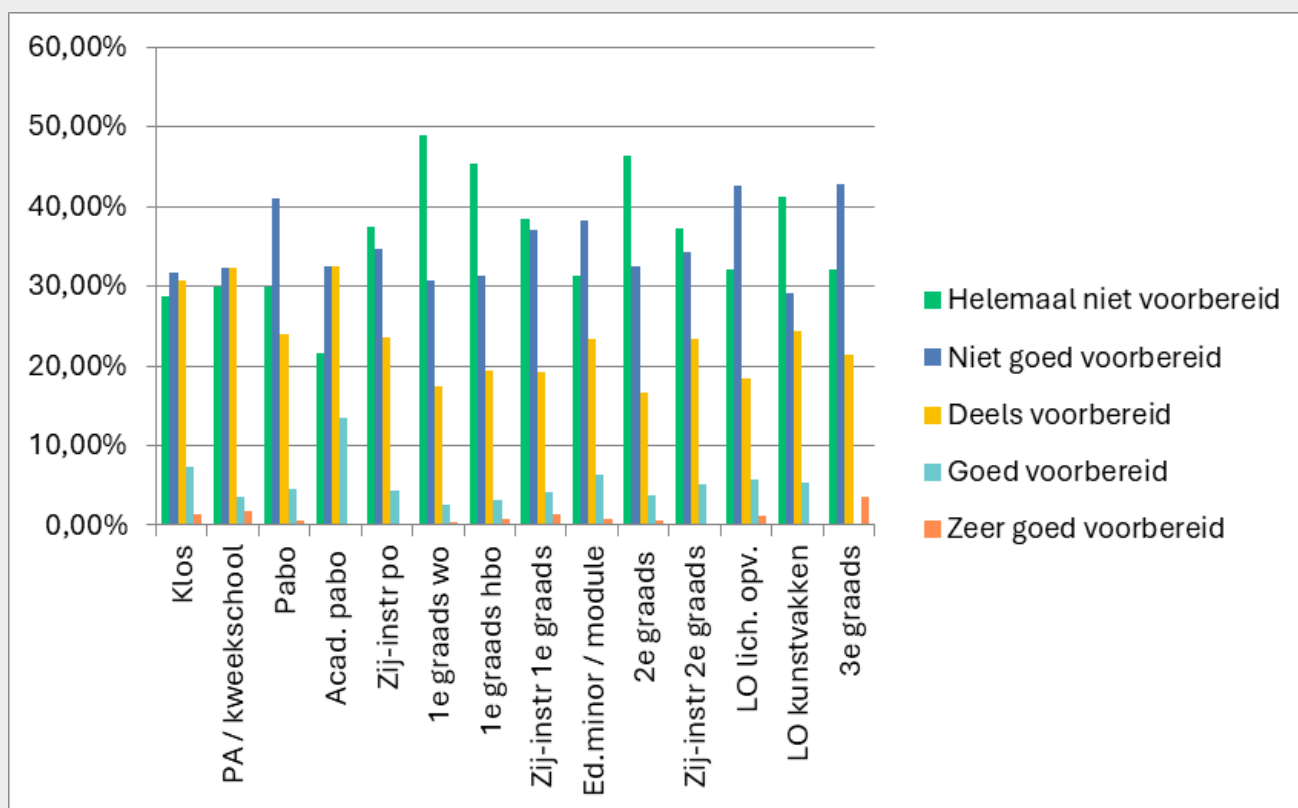
➔ **Vraag: Hoe goed voel je je vanuit de lerarenopleiding voorbereid op het geven van passend onderwijs in de praktijk?**

4% van de leraren voelt zich vanuit de lerarenopleiding niet goed voorbereid op het geven van passend onderwijs in de praktijk: 37% zegt zich helemaal niet voorbereid te voelen en eveneens 37% zegt zich niet goed voorbereid te voelen. Met name eerste en tweedegraads leraren en gymdocenten geven aan zich helemaal niet goed voorbereid te voelen vanuit de opleiding.

Slechts 5% van de leraren geeft aan zich goed (4%) of zeer goed (1%) voorbereid te voelen vanuit de opleiding.

Van de mensen die zijn opgeleid voor het po (klos, pa/kweekschool, pabo en zij-instroom po) geeft 24% - 32% aan zich deels voorbereid te voelen. Bij de eerste en tweedegraads opleidingen is dit 17% - 23%. Bij de lerarenopleidingen Lichamelijke Opvoeding en Kunstvakken is dit resp. 18 en 24%.

Tabel 16 Hoe goed voel je je vanuit de lerarenopleiding voorbereid op het geven van passend onderwijs in de praktijk? – per lerarenopleiding

→ **Vraag: In hoeverre heb je voldoende kennis en vaardigheden ontwikkeld in de praktijk om passend c.q. inclusief onderwijs goed vorm te kunnen geven?**

Ongeveer een derde van de leraren antwoordt 'neutraal' op de vraag of ze voldoende kennis en vaardigheden in de praktijk hebben ontwikkeld om goed passend dan wel inclusief onderwijs vorm te kunnen geven. 39% zegt goed of zeer goed passend onderwijs vorm te kunnen geven en 21% zegt goed of zeer goed inclusief onderwijs te kunnen geven. Daartegenover zegt 28% niet of absoluut geen vorm te kunnen geven aan passend onderwijs en 42% geen of absoluut geen vorm te kunnen geven aan inclusief onderwijs (zie tabel 17).

Tabel 17 In hoeverre heb je voldoende kennis en vaardigheden ontwikkeld in de praktijk om passend / inclusief onderwijs goed vorm te kunnen geven.

	passend	inclusief
Ik kan zeer goed passend / inclusief onderwijs vormgeven	8%	3%
Ik kan goed passend / inclusief onderwijs vormgeven	31%	18%
Neutraal	33%	36%
Ik kan niet goed passend / inclusief onderwijs vormgeven	22%	31%
Ik kan absoluut niet goed passend / inclusief onderwijs vormgeven	6%	12%

Als we naar de verschillen tussen de onderwijssectoren kijken, zien we dat vooral leraren in het sbo, (v)so en pro vinden dat ze goed of zeer goed passend onderwijs kunnen vormgeven (61% - 73%). In het regulier po, het vo (excl. pro) en het isk is deze groep een stuk kleiner (25%-39%). Leraren op de taalschool zitten daar met 54% tussenin. Met name leraren in het vo (excl. pro) geven aan dat ze niet of absoluut niet goed passend onderwijs kunnen vormgeven (40%).

Leraren op een taalschool, sbo en (v)so voelen zich het beste toegerust om inclusief onderwijs vorm te geven. 42% - 46% van hen geeft aan dit goed of zeer goed te kunnen. In het regulier po en het vo (excl. pro) geeft slechts 19% en 16% aan dit goed of zeer goed te kunnen. Het isk en pro zitten daartussenin met resp. 23% en 34%. Met name leraren in het regulier po en vo (excl. pro) geven aan niet of absoluut niet goed inclusief onderwijs vorm te kunnen geven (resp. 45% en 49%) (zie tabel 18).

Tabel 18 In hoeverre heb je voldoende kennis en vaardigheden ontwikkeld in de praktijk om passend / inclusief onderwijs goed vorm te kunnen geven.

	Ik kan (zeer) goed passend onderwijs vormgeven	Ik kan (zeer) goed inclusief onderwijs vormgeven	Ik kan (absoluut) niet goed passend onderwijs vormgeven	Ik kan (absoluut) niet goed inclusief onderwijs vormgeven
Regulier PO	39%	19%	25%	45%
Taalschool	54%	43%	19%	28%
SBO	73%	46%	10%	23%
SO	73%	42%	7%	20%
VSO	69%	44%	11%	17%
Pro	61%	34%	11%	32%
VO excl pro	25%	16%	40%	49%
ISK	38%	23%	28%	30%

→ **Vraag: In hoeverre zijn op jouw school de randvoorwaarden op orde om je verder te professionaliseren op het gebied van passend en inclusief onderwijs?**

Slechts een klein deel van de leraren geeft aan dat belangrijke randvoorwaarden als tijd, budget, scholingsaanbod en mogelijkheden tot vervanging, op orde zijn om zich te kunnen professionaliseren op het gebied van passend en inclusief onderwijs. Hoewel schoolleiders, managers en directeuren hier positiever over denken dan leraren, geeft ook de overgrote meerderheid van hen aan dat deze randvoorwaarden niet op orde zijn (zie tabel 19).

Tabel 19 In hoeverre zijn op jouw school de randvoorwaarden op orde om je verder te professionaliseren op het gebied van passend en inclusief onderwijs? meerdere antwoorden mogelijk – leraren en schoolleiders / managers / directeuren

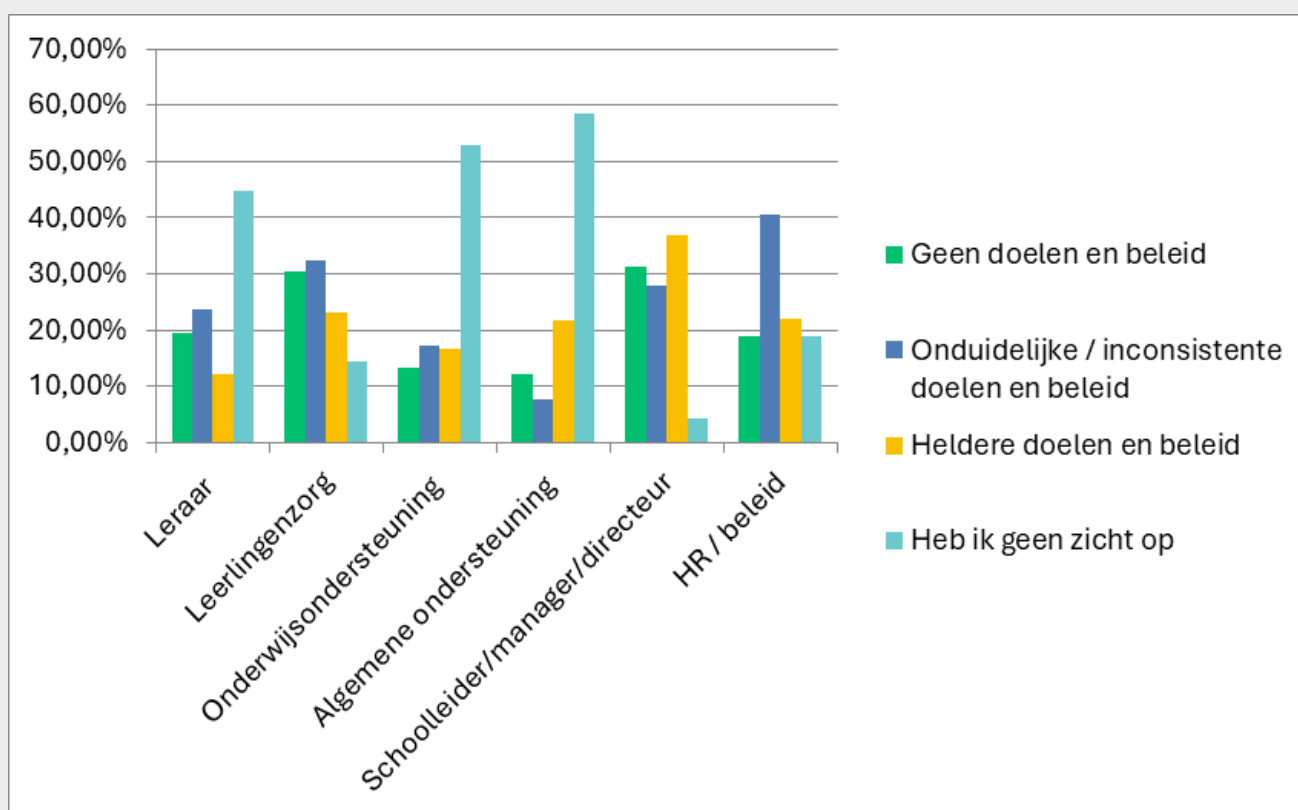
	leraren	schoolleider/ manager / directeur
Voldoende tijd	8%	19%
Passend scholingsaanbod	14%	38%
Goed in te passen in mijn werkweek	3%	8%
Voldoende budget	13%	33%
Scholing op een bereikbare locatie	6%	20%
Reistijd is goed te doen	5%	10%
Vervanging kan goed geregeld worden.	5%	12%
Duidelijke visie en richtlijnen rondom inclusief onderwijs binnen de school	6%	19%
Voldoende mogelijkheden om ervaringen uit te wisselen met collega's	14%	26%
Geen van de hierboven genoemde opties	31%	24%
Weet ik niet	32%	10%
Anders, namelijk ..	6%	4%
Weet ik niet	32%	10%
Anders, namelijk ..	6%	4%

Beleid en inspraak

→ Vraag: In hoeverre zijn er op jouw school doelen en beleid geformuleerd over het toewerken naar inclusief onderwijs?

Het grootste deel van de respondenten 41%, geeft aan geen zicht te hebben op doelen en beleid op school over het toewerken naar toewerken naar inclusief onderwijs. 24% zegt dat er onduidelijke of inconsistente doelen en beleid geformuleerd zijn en 20% zegt dat er geen doelen en beleid zijn geformuleerd. Slechts 15% geeft aan er heldere doelen en beleid zijn geformuleerd. Onder leraren en mensen in de onderwijs- en algemene ondersteuning is de groep die hier geen zicht op heeft het grootst. Van de schoolleiders, managers en directeuren geeft 37% aan dat er heldere doelen en beleid zijn, 31% zegt dat er geen doelen en beleid geformuleerd zijn en 24% spreekt van onduidelijke of inconsistente doelen en beleid.

Tabel 20 In hoeverre zijn er op jouw school doelen en beleid geformuleerd over het toewerken naar inclusief onderwijs?

→ Vraag: Worden onderwerpen rondom passend en inclusief onderwijs besproken binnen de medezeggenschap?

15% van de respondenten is lid van de MR (n=1358), 4% (n=335) van de GMR en 1% (n=64) van de OPR. Van de respondenten die lid zijn van een van deze gremia geeft 59% aan dat onderwerpen over passend en inclusief onderwijs soms of regelmatig aan bod komen. 35% geeft aan dat deze onderwerpen nooit besproken worden. Uit de open antwoorden blijkt dat scholen zich in verschillende stadia bevinden. Sommige scholen halen meningen op om de visie te bepalen, binnen sommige scholen wordt een werkgroep opgericht, andere scholen geven dit onderwerp weinig prioriteit en er zijn scholen/stichtingen die al heel ver zijn met het ontwikkelen van beleid over inclusief onderwijs.

Als onderwerpen over passend en inclusief onderwijs aan bod komen binnen de medezeggenschap, wordt vooral het ondersteuningsaanbod op scholen besproken. Daarnaast komen werkdruk van leraren, beschikbare expertise binnen de school en beschikbare middelen voor ondersteuning aan bod.

Wenselijke zorg en ondersteuning in en buiten de klas

→ Stelling: Het is wenselijk dat er meer ondersteuning en zorg buiten de klas in een reguliere school komt. (zoals een psycholoog of pedagoog)

65% van de respondenten vindt het wenselijk dat er meer ondersteuning en zorg buiten de klas in een reguliere school komt. 16% vindt dit niet wenselijk en 19% is neutraal. Mensen in verschillende functies denken hier hetzelfde over.

Als grootste voordeel de snellere hulp voor leerlingen veruit het vaakst genoemd (77%). Vooral binnen de schakelklassen (88%), het po (80%) en de taalscholen (78%) wordt dit als voordeel genoemd. Een voordeel dat door 58% van de respondenten wordt genoemd is een lagere werkdruk voor leraren. Andere voordelen die vaak genoemd worden zijn het eerder signaleren van problemen en een betere samenwerking met de hulpverlening. Ongeveer de helft van de schoolleiders, managers en directeuren ziet als voordeel dat meer leerlingen kunnen deelnemen aan regulier onderwijs. Leraren verwachten dit in mindere mate. Leraren geven in de open antwoorden aan dat een ander voordeel is dat zorg en ondersteuning buiten de klas leidt tot rust en veiligheid in de klas en verlichting voor de leraar. Daarnaast geven leraren aan dat zorg buiten de klas prettig is, omdat leraren zich dan kunnen focussen op lesgeven en kennisvergaring, waar ze voor zijn opgeleid en aangenomen zijn.

Grootste nadeel van meer hulp buiten de klas is dat dit tot meer overleg en administratie leidt (68%). Andere nadelen die veel genoemd worden zijn onduidelijke verantwoordelijkheden (41%), onduidelijke rolverdeling (36%) en onrust in de klas (35%). Bovendien wijzen respondenten in de open opmerkingen op de beperkte beschikbaarheid van zorg en de lange wachtlijsten die er nu al zijn in de jeugdzorg.

→ **Stelling: Het is wenselijk dat er meer ondersteuning en zorg binnen de klas in een reguliere school komt (zoals een doventolk of ambulant begeleider)**

57% van de respondenten vindt het wenselijk dat er meer ondersteuning en zorg binnen de klas in een reguliere school komt. 14% vindt dit niet wenselijk en 21% is neutraal. Mensen in verschillende functies denken hier hetzelfde over.

Ook hierbij wordt als belangrijkste voordeel de snellere hulp voor leerlingen genoemd (68%). Andere voordelen die, zij het in mindere mate, genoemd worden zijn: meer leerlingen kunnen deelnemen aan het regulier onderwijs (44%), problemen eerder signaleren (44%), lagere werkdruk (39%), betere leerprestaties (39%), ik kan leren van specialisten (38%) en een betere samenwerking met hulpverlening (38%). Schoolleiders, managers en directeuren hebben een positievere blik op de voordelen dan leraren. Zo zien schoolleiders, managers en directeuren in hogere mate (64%) dat meer leerlingen aan regulier onderwijs kunnen deelnemen dan leraren (39%). Daarnaast verwacht de helft van de schoolleiders, managers en directeuren dat er geleerd kan worden van experts. Onder leraren is dit een derde.

Wat betreft de nadelen zien leraren de onrust in de klas als grootste nadeel van meer ondersteuning en zorg in de klas (60%). Schoolleiders, managers en directeuren verwachten minder problemen wat betreft de rust in de klas (47%). Het nadeel dat daarna het vaakst genoemd wordt door leraren, is meer overleg en administratie (56%).

Uit de open opmerkingen blijkt dat respondenten zorgen hebben dat ondersteuners en zorgpartners niet de hele dag in de klas kunnen blijven waardoor ze het lesprogramma niet volledig kennen en voor afleiding kunnen zorgen. Verder wordt genoemd dat de klaslokalen te klein zijn en dat ze zich bekeken voelen.

→ **Vraag: Welke vormen van extra ondersteuning en zorg in een reguliere school zouden volgens jou wenselijk zijn?**

De vormen van extra ondersteuning en zorg in een reguliere school die de meeste respondenten wenselijk zouden vinden, zijn meer onderwijsondersteunend personeel (73%), een gedragspecialist/orthopedagoog in school (69%) en ambulante begeleiding in de klas (52%) (zie tabel 21). Het minst genoemd zijn de aanwezigheid van de jeugdarts, de multidisciplinaire overleggen op school en een inloopsprekkuur voor leerlingen.

Tabel 21 Welke vormen van extra ondersteuning en zorg in een reguliere school zouden volgens jou wenselijk zijn?

Meer onderwijsondersteunend personeel	73 %
Gedragsspecialist/orthopedagoog in school	69 %
Ambulante begeleiding in de klas	52 %
Schoolmaatschappelijk werk structureel aanwezig	44 %
Vaste jeugdzorgprofessional in de school	41 %
Multidisciplinair overleg op school	35 %
Inloopspreekuren voor leerlingen	28 %
GGZ-ondersteuning op school	25 %
Meer aanwezigheid jeugdarts/jeugdverpleegkundige (GGD)	19 %
Geen van de hierboven genoemde opties	4 %
Anders, namelijk ..	11%
Weet ik niet	32%

Bijlage 1

Kenmerken van de respondenten

In welke onderwijssector werk je? Indien je in meerdere sectoren werkt, geef dan de sector aan waarin je de meeste uren werkzaam bent.

Regulier primair onderwijs (excl. sbo en so)	45%	4095
Taalschool	1%	104
Speciaal basisonderwijs	5%	480
Speciaal onderwijs	6%	530
Voortgezet speciaal onderwijs	6%	556
Praktijkonderwijs	1%	124
Voortgezet onderwijs (excl. pro en vso)	33%	3007
Internationale schakelklassen (ISK)	1%	75
Ik werk niet voor een school	1%	50
Anders, namelijk ..*	1%	95
Totaal		9116

* o.a. SWV, ambulante dienst, Internationale school

Specificatie respondenten die werken in so en vso

Met welke doelgroepen werk je op dit moment? meerdere antwoorden mogelijk

Cluster 1: visuele beperkingen	3%	27
Cluster 2: auditieve beperkingen en ernstige taal/spraakproblemen	25%	258
Cluster 3: lichamelijke en verstandelijke beperking	33%	346
Cluster 4: gedragsproblemen en psychische stoornissen	44%	463
Uitstroomprofiel dagbesteding	26%	269
Uitstroomprofiel vervolgonderwijs	31%	325
Uitstroomprofiel arbeid	24%	255
Totaal aantal respondenten		1045

Specificatie respondenten die werken regulier vo, excl pro en vso

Met welke doelgroepen werk je op dit moment? meerdere antwoorden mogelijk

Vmbo basis	29%	865
Vmbo kader	32%	933
Vmbo gemengd/theoretisch	53%	1556
Havo	65%	1925
Vwo	65%	1913
Totaal aantal respondenten		2954

In welke functie ben je werkzaam? Indien je in meerdere functies werkt, geef dan de functie aan waarin je de meeste uren werkzaam bent.

Leraar	73%	6664
Functie in de leerlingenzorg (bv. zorgcoördinator, intern begeleider, leerlingbegeleider)	10%	889
Functie in de onderwijsondersteuning (bv. klassenassistent, onderwijs-ondersteuner)	7%	659
Functie in de algemene ondersteuning (bv. ICT, administratie, facilitair, conciërge)	2%	170
Schoolleider / manager / directeur	4%	334
Functie in HR / beleid	0%	43
Anders dan hierboven genoemd	4%	357
Totaal		9116

Van welke onderwijsvakbond, vakvereniging of beroepsvereniging ben je lid? meerdere antwoorden mogelijk

AOb	73%	6603
FvOv (BIOND, BO, KVLO, LBBO, Levende talen, NVLF, VoN, NVORWO, NVvW, VLS, voNKC)	10%	937
CNV Onderwijs	14%	1254
CNV Schoolleiders	0%	32
FNV Onderwijs en Onderzoek	0%	41
AVS	0%	39
Platform VVVO (I&I, KNAG, NVLM, NVvW, VLN, voLG, VDSN, VECON, VGN VFvo)	1%	53
Stichting Platforms VMBO (SPV)	1%	49
Ik ben geen lid van bovenstaande organisaties	6%	581

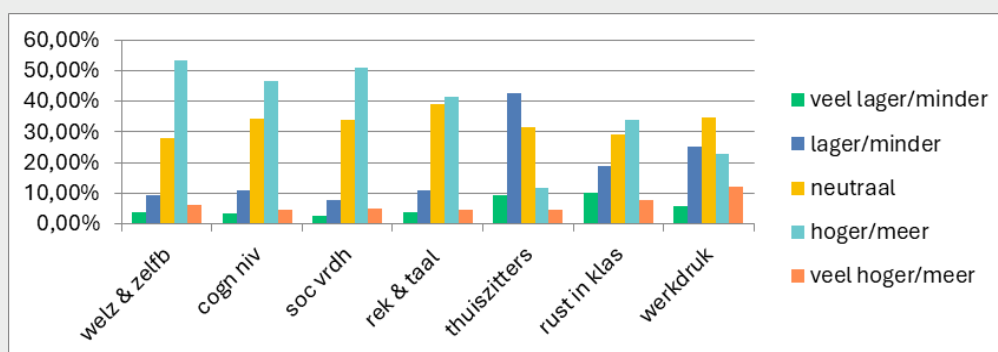
Een analyse van de vragen op lidmaatschap, laat zien dat deze variabele op zichzelf niet van noemenswaardige invloed is op de beantwoording van vragen. De verschillen die we constateerden waren te verklaren door verschil in achterban qua onderwijssector of functie.

Ook toont de analyse aan dat het wel of geen lid zijn van een organisatie niet tot noemenswaardige verschillen leidt.

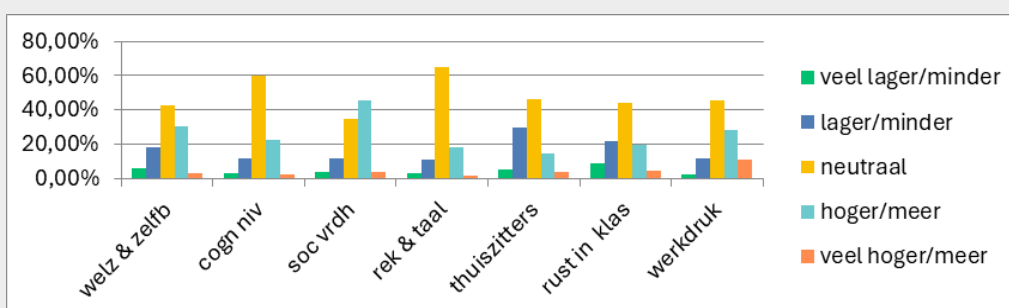
Bijlage 2

Tabellen bij verwachte effecten

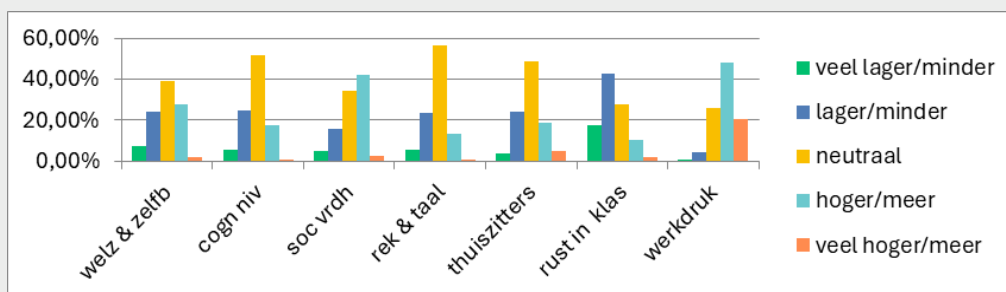
Variant 1: Meer ondersteuning in regulier onderwijs: Indien het onderscheid tussen regulier en speciaal onderwijs blijft bestaan en de ondersteuning voor leerlingen in het regulier onderwijs wordt versterkt, verwacht ik dat dat voor mijn huidige leerlingen / mijzelf leidt tot ..

Variant 2: Onder een dak: Indien leerlingen uit het huidige speciaal en regulier onderwijs naar hetzelfde schoolgebouw gaan, hun eigen onderwijs volgen in aparte klassen, waar mogelijk gezamenlijke schoolactiviteiten volgen en samen pauzeren, verwacht ik dat dat voor mijn huidige leerlingen / mijzelf leidt tot ...

Variant 3: Deels geïntegreerd onderwijs: Indien leerlingen uit het huidige speciaal en regulier onderwijs naar hetzelfde schoolgebouw gaan en vanuit hun eigen stamklas waar mogelijk aansluiten bij andere klassen, gezamenlijke schoolactiviteiten volgen en samen pauzeren, verwacht ik dat dat voor mijn huidige leerlingen / voor mijzelf leidt tot ..

Variant 4: Zeer inclusief onderwijs: Indien scholen en leermiddelen volledig worden aangepast zodat alle leerlingen naar dezelfde school gaan en mee kunnen doen, speciaal onderwijs niet meer bestaat, verwacht ik dat dat voor mijn huidige leerlingen / voor mijzelf leidt tot ..

